

Universitätsbibliothek Wuppertal

Pvb. Virgilio Maronis Bucolicorum Eclogæ X, Georgicorum Libri III, Æneidos Libri XII

Vergilius Maro, Publius

Genevæ, M.DC.XXXVI.

Liber VII.

Nutzungsrichtlinien Das dem PDF-Dokument zugrunde liegende Digitalisat kann unter Beachtung des Lizenz-/Rechtehinweises genutzt werden. Informationen zum Lizenz-/Rechtehinweis finden Sie in der Titelaufnahme unter dem untenstehenden URN.

Bei Nutzung des Digitalisats bitten wir um eine vollständige Quellenangabe, inklusive Nennung der Universitätsbibliothek Wuppertal als Quelle sowie einer Angabe des URN.

[urn:nbn:de:hbz:468-1-548](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:hbz:468-1-548)

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS LIBER VII.

I quoque littoribus nostris Æneia nutrix
Æternam moriens famam Caieta dedisti:
Et nunc seruat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna (si qua est ea gloria) signat.
At pius exequis Æneas rite soluit,
Aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
Æquora, tendit iter velis, portumque relinquit.
Aspirant auræ in noctem, nec candida cursum
Luna negat: splendet tremulo sub lumine pontus.

T quoque littoribus nostris Æneia nutrix. Ut & in principio diximus, in duas partes hoc opus diuinum est. Nam primi sex ad imaginem Olyssæ dicti sunt: quos personarum & allocutionum varietate constat esse gratiores. Hi autem sex ad imaginem Iliadis dicti sunt: qui in negotiis validiores sunt. Nam & ipse hoc dicit, Mius opus moueo, & re vera tragicum opus est, ubi tantum bella tractantur. *Tu quoque* Sicut Mithras, Palinurus etiam. *Nostri*. Hoc est Italicis: ut non eadem arboribus pendet vindemia nostris. Non ut Donatus ait, non in comparationem Oceani navigabilibus Æneia nutrix. Hanc alij Æneæ alij Ceuæ, alij Alcanti nutricem volunt. Lectum tamen est in Philologis in hoc loco classem Troianorum cau conerematam. Vnde Caieta dicta *dm' n' u' s' e' r' u' a' t'.* Tenet, possidet: ut, Seruantem ripas, alta non vidit in herba. *Hesperia in magna*. Propter Hispaniæ dilectionem. *Si qua est ea gloria*. Secundum Epicureos, Bene autem interest funeri, postquam ab Inferis rediit: sicut interfuit antequam descenderet, ut medium actum ostenderet. *Quierunt*. Hebræi *quierant*, legit. *Tendit iter velis*. Quia prout vela extenta fuerint, ita etiam curtus extenditur, in quo nauis est iter. Nam ait supra, *Flecte viam velis*. Et aliud est iter velis tendere: aliud per vela iter. Et multi dicunt improprie dictum, multi nimium proprie. Constat tamen secundum illud dictum quod ait *Flecte viam velis*. Quod si dicimus, bene procedit. Et tende viam velis: ut in ipsi velis: atio sit vitæ. *Aspirant auræ in noctem*. Quia ut diximus, temporum mutatione, ventus vel minuitur vel augetur. *In noctem* autem, circa noctem. Et quotiens tempus exprimitur, accuatiuum regit ista præpositio. *Luna negat*. Liptotes. Nam dicit, large præstat: ut, Munera nec sperno. *Tremulo sub lumine*. Ita enim mobilitas aquæ facit videri.

2 *Proxima Circeæ raduntur littora terra,
Diues inaccessos ubi Solis filia lucos
Assiduo resonat cantu: cæcisque superbis
Vrit odoratam nocturna in lumina cedrum,
Arguto tenues percurrrens pectine telas.
Hinc exaudiri gemitus, traque leonum
Vincla voculantum, & fera sub nocte rudentum:
Serigerique sues, atque in præsepibus vrsi
Seuire, ac forma magnorum ululare luporum:
Quos hominum ex facie dea saua potentibus herbis
Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.*

Circeæ raduntur littora terra. Ut diximus supra, mons iste antehac insula fuit. Paludibus enim à continenti segregabatur: quas exclusit limus de Albanis montibus fluens. Et dicebatur
Æzus

A Aeneas ab horrore transeuntium, quo homines mutabantur in feras. In hoc summo oppidum fuit, quod & Circæum dictum & Circæi. Nam utrumque Livijs dicit. *Dives*. Non addidit cuius rei, cum soleat ut *Dives equum, dives pictas vestis & auri*. *Inaccessos*. Inaccessibiles, inaccessendos. Nam Ulysses illuc venit. Ergo inaccessible, ad quos nullus debeat accedere: ut, Aut illudati nescit Bulyridis aras: hoc est illaudabilis. Nam ab Iocrate constat esse laudatum. *Resonat cantu*. Reionare facit. *Superbu*. Nobilibus, propter antiquam oppidi magnitudinem. *Odoratam*. Pro odoriferam. Et hoc ideo, quia vius olei apud maiores non fuit præcipue in Italia. *Arguso pectine*. Garrulo, stridulo, sonanti: ut, Forte sub arguta confederat ilice Daphnis. *Percurrens pectine telas*. Aut manu percurrens: aut ictu pectinis, ut videmus, aut quia apud maiores stantes texebant: ut hodie linteones videmus. Est autem Homeri, qui ait, *ἰσὶν ἰπποχέυεσσι*. *Gemitus iræque*. Gemitus irascentium leonum: *ἰσὶν δὲ δὲ ἰν*. *Sera sub nocte*. Quasi eo tempore quo naturali libertate uti consueverunt. Sub sera nocte, per noctem iteram. *Rudentum*. Naturaliter ru longa est. *Persius*. *Findor ut Arcadia pecuaria rudenticas*. Systolem ergo fecit. Rudius autem proprie est asinorum clamor: ut grunitus, porcorum: ranarum, coax: quæ nomina à sono vocis constat esse composita. *Præsepibus*. Caveis ubi aluntur. Non enim re vera præsepia habent. *Dea Jæna*. Aut per se, aut herbis potentibus Jæna. Circe autem ideo Solis fingitur filia, quia clarissima meretrix fuit: & nihil est Sole clarius. Hæc libidine sua, & blandimentis homines in ferinam vitam ab humana deducebat: ut libidini & voluptati operam darent. Unde datus est locus fabulæ apertæ. Horatius, *Sub domna meretricis fuisse turpis & excors*. *In vultus ac terga ferarum*. Corrumpebatur in illis tenus, Animus nanque idem manebat.

C *οἱ δὲ πῦρ ἀπὸ ἰχθῶν ἀγέλας πικρὰς φοβήσασθαι
καὶ δὲ γὰρ αὐτὰς τὸς ἰσὶν ἰπποχέυεσσι, ἀπὸ τῶ πύργου πύρ.*

3 *Que ne monstra p̄i paterentur talia Troes,
Delati in portus, neu litora dira subirent,
Neptunus ventis implevit vela secundis:
Atque fugam dedit, & præter vada feruida vexit.
Iamque rubescerebat radius mare, & æthere ab alto
Aurora in roseis fulgebat, lutea bigis:*

D *Cum venti posuere, omnisque repente resedit
Flatus, & in lento luctatur marmore tonse.
At quo hic Aeneas ingentem ex æquore lucum
Prospicit, hunc inter fluvio Tyberinus amœno
Vorticibus rapidis & multa flauis arena
In mare prorumpit: varie circumque supraque
Assætae ripis volucres & fluminis alveos
Æthera mulcebant cantu, luteoque volabant.
Flectere iter sociis, terræque aduertere proras
Imperat: & lætus fluvio succedit opaco.*

E *Pi paterentur Troes*. Ergo impij qui pertulerunt. Impij autem propter occisa Solis armenta. *Neptunus ventis implevit vela secundis*. Physice autem locutus est. Motu enim aquæ ventus creatur, ut videmus in bombis organorum. *Præter vada feruida*. Periculosa nauigantibus, & est Imelis. *In roseis fulgebat lutea bigis*. Lutea est crocei coloris, ut: Croceo mutabit velle-
ra luto. Unde multi iungunt *in roseis*, id est non rubicundis, ne sit contrarium. Tamen secundum Homerum dictum est, qui interdum *ῥοδῶδαι τοῖον*, id est rosei coloris digitos habentem, interdum *κροκοῖον* dicitur Auroram, id est crocei coloris veste circumdatam. *Cum venti posuere*. Cum ortu diei quieuerit. *posuere enim*, quieuerit est: sicut contra ferre, flare dicimus. ut, *Fieret vento mora nequa ferenti, id est flanti*. *Omnisque repente resedit Flatus*. Omnis, id est & qui r̄pæ est, & qui pelagi, qui altanus vocatur. *Tonse*. Rami dicti à decutiendis fluctibus: sicut tonlores à tonndendis & decutiendis capillis. *Lucum Prospicit*. In quo erat fluminis nomen. Diximus enim nunquam sine religione esse lucum à Virgilio positum. *Hunc inter*. Per hunc. *Terentius*, *Dum rus eo, capi coner mecum inter vias*. Est autem crebra Fontonis elocutio. *Aeneo*. Vmbroso, syluis circumdato. *Multa flauis arena*. Epitheton proprium. Et sciendum exitum Tyberini fluminis naturalem non esse, nisi circa Ostiam, ubi prima Aeneas castra conuertunt. Nam aliter non procedit quod ait: *Murorum in parte sinistra Op-*

poluere aciem: nam dextra cingitur anni. Postea enim in Laurolauinio castra fecit ingentia, A quorum vestigia adhuc videntur. *Assue a ripis volucres.* Bono compendio usus est. *Æthera mulcebant canit.* Lenibant. Corporalia enim sunt elementa, vt diximus supra. Non enim mulcetur, nisi quod corporale est. Supra enim ait, Totanique insula per artus.

4 *Nunc age, qui reges, Erato, que tempora rerum,
Quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
Cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
Expediam: & prima renocabo exordia pugna.
Tu vatem, tu diua mone. dicam horrida bella:
Dicam acies, atlosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum, totamque sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo:
Maius opus moueo. Rex arua Latinus, & vrbes
Iam senior longa placidas in pace regebat.
Hunc Fauno, & Nymphagenitum Laurente Marica
Accipimus. Fauno Picus pater: isque parentem
Te Saturne refert: tu sanguinis vltimus auctor.*

Nunc age. Hic est sequentis operis initium. Antedicta enim ex superioribus pendent. *Erato.* C Vel pro Calliope, vel pro qualicunque musa posuit sane. *Qua tempora rerum.* Quia vt diximus supra, secundum Lucretium, tempora nisi ex rebus colligantur per se nulla sunt. *Latio an iquo.* Quia duo sunt, vetus & nouum: sicut & in iure lectum est. *Exordia pugnae.* Ceteri interitum. *Atlos.* Aut collectos, aut re vera compulso: quod est verisimile propter illud, Longa placidas in pace regebat. *Totamque sub arma coactam.* Collectum: vt Tuyste coge pecus. Totam autem Hyperbolicos dixit. *Hunc Fauno & Nympha genitum Lau ente Marica Accipimus.* Quidam deus est Fatuellus: huius vxor est Fauna. Idem Faonus, & eadem Fauna. Dicti autem sunt Faunus & Fauna a vaticinando, id est faudo. Vnde & fatuos dicimus inconyderate loquentes. Ergo Fauna & Fatua nomen quasi asperum fugit poeta: & Mitanam dixit vxorem fuisse Fauni. Eit D autem Marica dea Litto: is Minturnensium iuxta Lirim fluium. Horatius: *Et iuuuam Marica historibus tenuisse Lirim.* Quod si voluerimus accipere vxorem Fauni Maricam, non procedit. Dij enim Topici, id est locales, ad alias regiones nunquam transeunt. Sed potest dictum esse per poeticam licentiam, Laurente Marica: cum sit Minturnensis. Dicunt alij per Maricam, Venerem intelligi debere: cuius fuit sacellum iuxta Maricam: in quo erat scriptum *uis fidei.* Sine Hesiodus Latinum Circes & Vlyssis filium dicit: quod & Virgilius tangit dicendo, Solis aut speciem. Sed quia temporum ratio non procedit, illi accipiendum est Iginij, qui ait Latinos plures fuisse, vt intelligamus poetam abuti (vt solet) nomen si nullo sine. *Accipimus.* Propter varias opiniones hoc adiecit: vt Salustius, *Vrbem Romam sicuti ego accipi. condicere atque habuere in initio Troiani. Vltimus auctor.* Primus: vt iupremum, iummum dicimus, *Prosupreme Iupiter.* E

5 *Filius huic, fato diuim, prolesque virilis
Nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
Sola domum & tanta seruabat filia sedes,
Iam matura viro, iam plenis nubilis annis.
Multi illam magno e Latio, totaque petebant.
Ausonia: petit ante alios pulcherrimus omnes
Turnus, auis atausque potens: quem regia coniux
Adiungi enerum miro propebat amore:
Sed variis portentis deum terroribus obstant.*

Primaque oriens erepta iuuenta est. Per transitum tangitur historia. Amata enim duos filios voluntate patris Æneæ spondentes, Lauiniam sororem factione interemit. Vnde & *erepta* dixit, quasi per vim: hos alij cocatos a matre tradunt, postquam amisso Turno Lauinia Æ ex iuncta

Juncta est. *Fato* autem dicit voluntate. Nam dii id fantur, quod sentiunt, nõ vt homines de quibus lectum est, Aliud clauum in pectore, aliud in lingua promptum habere. *Iam matura vira, iam plena nobilitate annis.* Non est iteratum; sed secundum ius dictum: in quo & ex annorum ratione, & ex habitu corporis ætas comprobatur. Primum ergo ad habitum: secundum ad annos pertinet. *Latia*, Latium pars est Aulonia. Vnde dixit primo quod minus est: sic intulit. Totaque Aulonia. *Petit ante alios pulcherrimus.* Aut ante alios petit: aut pulcher ante alios. *Miro amore.* Noua intemperantia. *Sed variis.* Propter apes & incendium & oraculum Fauni. *Portenta.* Signa, quæ sunt media: a portendendo. Nam & bona & mala sunt portenta.

B 6 *Laurus erat, recti medio in penetralibus altis,
Sacra comam, multosque metu seruata per annos:
Quam pater inuentam primas cum conderet arces,
Ipse ferebatur Phœbosacrasse Latinus:
Lauremque ab ea nomen posuisse colonis.*

*Huius apes summum densa (mirabile dictu)
Stridore ingenti, liquidum trans æthera velle,
Obsedere apicem, & pedibus per mutua nexis
Examen subitum ramo frondente pependit.*

C *Continuo vates, Externum cernimus, inquit,
Aduentare virum: & partes petere agmon easdem
Partibus ex isdem, & summa dominarier arce.*

Laurus erat. Latinus post mortem fratris Lauini, cum Latinium amplificaret: ab inuenta lauro, Lauroluminum id appellauit. *in penetralibus.* Penetrabile est omnis interior pars domus, licet sit intacta. Vnde laurum in penetralibus fuisse non est mirum. *Metu.* Religione quæ nascitur per timorem. *Primas cum conderet arces.* Primas, circa laurum supple. Nam iam ciuitas fuerat. *Trans æthera.* Ætherem pro aëre posuit. *Obsedere apicem.* Verbum oppugnationis est obsedere, quo vius signate propter bellum futurum. *Per mutua.* Inuicem: & est absolutum. Melius qui de apibus scripsit ait: *Duobus p. dibus se tenent: & duobus alas sust. nõ. Vates.* Divinus, per quam autem artem non dixit, nec nomen eiusdem datur intelligi coniecturis eum quibuldam futura dixisse. *Partes petere agmon easdem.* Intelligimus ab inferiori mari apes venisse, vnde & Troiani. Partes autem easdem tumuitates rerum petere dicit, sicut apes apicem lauri per quam aduenarum victoria prænuntiatur.

7 *Præterea castis adolet dum altaria tedis,
Et iuxta genitorem adlat. Lauinia virgo,
Visa (nefas longis comprehender e crinibus ignem,
Atque omne in ornatum flamma crepitante cremari,
Regalesque comas, accensa coronam
Infigiemque: tumida lumine fuluo
Inuoluit, ac totis Vulcanum sfargere tellis.
Id vero horrendum ac visu mirabile ferri,
Nanque fire illustre in fama suisque canebant,
Ipsam sed populo magnum portendere bellum.*

F *Castis.* Piis: & sciendum Latinum sacrificasse atlante Lauinia. *Nefas.* Absoluta parenthesis est autem Hypallage, *Comprehender e crinibus ignem,* cum ignis crines comprehendat. *Fumida.* In fumo est causa tachymarum belli. *Vulcanum sp. rere.* Incendium bellicum significat. Hic enim duobus hoc ab augurio distat Aicani; iusto, & asperitione flammaram.

8 *At rex sollicitus monstret, oracula Fauni
Fatis dicit genitoris adit, lucosque sub alta
Consultat Albunea, nemorum que maxima sacro
Fonte sonat sanamque exhalat opaca mephitim.*

Hinc Itala gentes, omnisque Oenotria tellus,
 In dubiis responsa petunt: huc dona sacerdos
 Cum tulit, & cesarum ouium sub nocte silenti
 Pellibus incubuit stratis, somnosque petiuit:
 Multa modis simulachra videt volutantia miris,
 Et varias audit voces, fruiturque deorum
 Colloquio, atque imis Acherontia affatur Auernis.

Fauni. Faunus dicitur quod voce, non signis ostendit futura. *Lucosque.* In lucis, sub Albunea. In Albunea. *Alta.* Quia est in Tyburtinis altissimis montibus. Et Albunea dicta est ab aquae qualitate, quae in illo fonte est. Vnde etiam nonnulli ipsam Leucotheam volunt. Sciendum sane unum nomen esse fontis & sylvarum. *Sacro fonte.* Nullus enim fons non sacer. *Mephitum.* Mephitis proprie est terrae putor, qui de aquis nascitur sulphuratis: & est in nemoribus grauior ex densitate sylvarum. Alij Mephitin deum volunt Leucotheae connexum: sicut est Veneri Adonis Dianae Virbius. Alij Mephitin Iunonem volunt, quam aërem esse constat. Nouimus autem putorem non nisi ex corruptione aëris nasci, sicut etiam bonum odorem de aëre incorrupto: ut sit Mephitis dea odoris grauissimi, id est graue olentis. *Hinc Itala gentes.* Commendatio oraculi ipsius. *Oenotria tellus.* Proprie Sabinorum tractus. *Incubuit.* Incubare dicitur proprie hi qui dormiunt ad accipienda responsa. Vnde est, ille incubat Ioui, id est dormit in Capitolio, ut responsa possit accipere. *Sub nocte silenti.* Per noctem silentem. *Varias audit voces.* Scilicet propter multa simulachra. *Fruitur.* Paucitur: quod de rebus tantum bonis dicimus. *Acherontia affatur Auernis.* Potestates quae sunt in Acheronte, ad quem per Auernum venit. Hoc autem ideo, quia Faunus infernus dicitur deus: & congrue, nam nihil est terra inferius, in qua habitat. Hinc est quod eam Horatius inducit nocentem, dicens: *Leuis incedas, abesseque paruis Aequus alumnis.*

9 Hic & tum pater ipse petens responsa Latinus
 Centum lanigeras mactabat, rite bidentes:
 Atque harum effultus tergo stratisque iacebat.
 Velleribus, subita ex alto vox reddita luco est:
 Ne pete connubius natam sociare Latinis,
 O mea progenies, thalamis neu crede paratis.
 Externi venient, generi, qui sanguine nostrum
 Nomen in astra ferant, quorumque à stirpe nepotes
 Omnia sub pedibus, qua sol utrunque recurrens
 Aspicit Oceanum, vertique regique videbunt.

Pater ipse. Aut honoris est, aut re vera pater Lauiniae. *Centum.* Aut pro qualitate fortunae: vnde & rite dixit. Aut finitum pro infinito ponit. *Tergo.* Pro tergoribus, id est coruis. *Thalamis neu crede paratis.* Propter Turnum. *Venient.* Melius veniunt, ut iam conuenire significet. *Generi.* Plurali vix est pro singulari. *Stirpe.* Stirpem cum de genere dicitur, tantum foemininum est, cum de arbore, & masculini generis & foeminini inuenitur: ut, Sed stirpem Teucri nullo discrimine sterum. Contra Horatius, *Stirpesque raptas, & pecus, & domos.* *Sub pedibus.* Sub imperio suo ac potestate.

10 Hæc responsa patris Fauni, monitæque silenti
 Nocte datus, non ipse suo premit ore Latinus:
 Sed circumlate volitans iam fama per vrbes
 Ausonias uulerat, cum Laomedontia pubes
 Gramineo ripæ reliquit ab aggere classem.
 Aeneas, primique duces, & pulcher Iulius,
 Corpora sub ramis deponunt arboris altae:
 Instituuntque dapes, & adora tibi per herbas
 Subiiciunt epulis (sic Iuppiter ipse mouebat.)

Et ce-

Et cereale solum pomis agrestibus augent.

A *Monitusque.* Alibi monita dixit. Vt Carmentis Nymphæ monita, & deus author Apollo. *Non ipse suo primit ore Latinus.* Quo à se repelleret generos. *Sed circum late volitans.* Timetis est circumvolitans. *Adorea liba.* Ador proprie est genus tarris. Liba autem, iunt placentæ de tarre, melle & oleo, sacris apta. *Subiuncti epulis.* Subponunt in epularum locum. *Ipsæ.* Qui per Harpyiam vaticinatus est: vt. *Quæ Phœbo pater omnipotens.* *Et cereale solum.* Solum omne dicitur quod aliquid sustinet. Vnde de mari supra ait, Subtrahiturque solum. Sic nunc panicias mentas, id est epularum sultentaculum, solum vocauit.

B **11** *Consumptis hic forte aliis, vt vertere morsus
Exiguam in Ceream pueri adegit edendi:
Et violare manu ^{an boue} malisq; audacibus orbem
Fatalis crustis patulis nec parcere quadris:
Hæc, etiam mensas consumimus, inquit Iulus.
Nec plura aditidens, ea vox audita laborum
Prætulit finem: primamque loquentis ab ore
Eripuit pater, ac stupefactus numine pressit.*

C *Forte aliis.* Abundat forte. *Fatalis crustis.* Ad negotium respexit Æneæ, cui hic erat finis laborum. *Cruitum autem & crusta neutraliter dicimus de his quæ comedi possunt.* Horatius, *Vepuris olim dant crustula blandi Doctores.* Iuuenalis, *Nos cotaphum incutimus lambenti crustula seruo.* *Fœminino autem genere fragmenta dicimus, quæ comesse non possumus: vt, Concreta sunt iubitæ currenti in flumine cruita Quæris.* Aut mensis: & est Antonomasia. Nam supra orbem dixit. Aut quadris fragmentis accipimus: vt, iuuenalis, *Vt bina summæ pueri aliena rina re quadra.* Aditidens. Aut vacat ad: & ludentem significat. Aut certe aditidens, ad reiponli fidem verba componens. *Laborum finem.* Scilicet maritimum. Nam in terra multa passurus est: vt ait Sibylla, Sed terræ grauiora manent. *Prætulit finem, ab ore Eripuit pater.* Hæc est. Adhuc loquente Ascanio intellexit famem quam tata prædixerant. *Numine pressit.* Oraculi fide ab Heleno & Anchila prædicti. *Pressit autem vocem Aicanij: quo posset ipse numina deprecari.*

D **12** *Continuo, Salue fati mibi debita tellus,
Vesque ait, o sidi Troia saluete penates,
Hic domus, hæc patria est: genitor mibi talia nante
(Nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit.
Cum te nate fames ignota ad litora vedum
Accis coget dapibus consumere mensas,
Tum sperare domos defessus, sibi que memento
Prima locare manu, moliri que agere tecta.
Hæc erat, illa fames: hæc nos suprema manebant,
Exiit positura modum.
Quare agite, & primo lati cum lumine solis,
Quæ loca quæve habeant, homines, vbi mœnia gentis,
Vestigemus, & à poru diuersa petamus.
Nunc pateras libate Ioui, precibusque vocate
Anchisen genitorem, & vna reponite mensas.*

F *Fati mibi debita tellus.* Bona Periphrasis est, ne fatalis diceret: quod est medium, & in precibus nihil ambiguum esse debet. *O sidi Troia saluete penates.* Æneæ scilicet, non Troia: quam nequere seruare. *Hæc domus.* Aut familia: vt, Da propriam Tyribiæ domum. Aut ordo est. Hic est patria, hic domus. A te enim patria est, sic domus. *Accis.* Vndique concessis vel consumptis: & hoc est apud nos ac, quod apud Grecos ἀπ. Hinc est, Amiancæ valles, id est vndique sancti. *Hæc erat illa fames.* Ac si diceret, Hæc fuerat timendum periculum: quod pericula determinat. *Habent.* Habitant. Hæc enim frequentatuum est ab eo quod est habeo. *Vbi mœnia gentis.* Latro latinum dicit. *Nunc pateras libate Ioui.* A teo quod continet, id quod continetur. *Anchisen genitorem.* Bene Iouem & Anchisen: qui causa oraculi fuerunt. *Reponite mensas.* Aut timo-

re verborum Afcenij interrupta renouare : aut reponis, frequenter ponite ; id est crebro libate, A
bibite.

13 *Sic deinde effatus, frondenti tempora ramo
Implicat, & Geniumque loci, primamque deorum,
Tellurem, Nymphasque, & adhuc ignota precatur
Flumina: tum noctem, noctisque orientia signa,
Idæumque Iouem, Phrygiamque ex ordine matrem,
Inuocat, & duplices caeloque Ereboque parentes.
Hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
Intonuit, radis que ardentem lucis & auro,
Ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
Dicitur hic subito Troiana per agmina rumor,
Aduenisse diem, quo debita mœnia condant.
Certatim instaurant epulas, atque omne magno
Crateras læti statuunt, & vina coronant.*

Tempora ramo implicat. Diebus festis ita epulabantur, coronati. *Geniumque loci.* Apollinem vult intelligi. In tutela enim eius tota fuerat regio: vt. *Quæ pater inuentam primas cum conderet arces,* Ipse ferebatur Phœbo sacrasse Latinus. Aliter iniquum est, si cum omnes inuocet, Apollinem prætermittat: præsertim cum Helenus dixerit. Aderitque vocatus Apollo. *Primamque deorum* Quia ipsa est mater deorum. *Nymphasque, & adhuc ignota precatur Flumina.* Bonum ordinem sequitur. Sic alibi, Nymphæ Laurentes, Nymphæ genus amibes vnde est. *Noctem, noctisque orientia signa.* Quæ noctem insequuntur: vt Nymphas flumina. Inuocat enim sibi coniuncta. *Phrygiamque ex ordine matrem.* Aut contiguit, quia Idæum dixerat Iouem: aut certe rite; id est more solenni. *Duplices.* Duos. *Caelo autem; Venerem; Erebo,* Anchisen. *Caelo clarus ab alto.* In serenitate, quod est augurij. Nam si caelo nubilo fuerit, caussa est. *Radis & auro.* Radiis aureis. *Ardentem nubem.* Alij fulmen; nubem ardentem dicunt, vt Lucanus, *Atque ardens aëre solo.* quos hoc loco secutus est. Alij fulmen dicunt aëris scissione ardentem rimam: quos alibi sequitur dicens, *Igneæ rima micans percussit lumine nimbos.* *Certatim instaurant epulas.* Id est, Et vina reponite mensis. *Vina coronant.* Pro pateris. *Magno autem omne caelesti dicit.* Alibi, Nam te maioribus ire per altum, Auspiciis manifesta fides. D

14 *Postera cum prima lustrabat lampade terras
Orta dies, urbem, & fines, & littora gentis
Diuersi explorant: hæc fontis stagna Numici:
Hunc Tybrim flumina: hic fontes habitare Latinos.
Tum satius Anchisa, delectos ordine ab omni
Centum oratores augusta ad mœnia regis
Ire iubet, ramis velatos Palladis omnes:
Donaque ferre viro, pacemque exposcere Teucriis.
Haud mora festinant, iussi, rapidisque feruntur
Passibus, ipse humiliti designat mœnia fossa,
Moliturque locum: primasque in litore sedes,
Castrorum in morem, pinnis atque aggere cingit.*

Hæc fontis stagna Numici. Ista iam ab incolis discuntur. Quod autem ait stagna, verum est. Nam Numicus ingens ante fluuius fuit: in quo repertum est cadaver Eneæ & consecratum. post paulatim decessit, in fontem redactus est: qui & ipse sicatus est iacris interceptis. *Vestæ enim libari non nisi de hoc fluuio licebat.* *Ordine ab omni.* Ex omni qualitate dignitatum: quod apud Romanos in legatione mittebatur, hodieque seruatur. *Augusta ad mœnia.* Augurio consecrata. Hinc paulo post illud est, Tectum augustum, ingens. Et nisi in augusto loco confilium

A filium senatus habere non poterat. Vnde templum Vestæ non fuit augurio consecratum, ne il-
 luc conueniret senatus: vbi erant virgines. Nam hæc fuerat regia Numæ Pompilij. Ad atrium
 sane Vestæ conueniebatur, quod fuerat à templo remotum. *Fossa*. Sulco: & sunt ista reciproca.
 Nam & Sulcum ponit pro fossa: vt, Ausum vel tenui vitem committere sulco, id est fossa. *Molitur-*
que locum. Præparat. *Primasque in litore sedes*. Ideo *primas*, quia imperium, Lauinium translatu-
 rus est. Et sciendum ciuitatem, quam primo fecit Æneas Troiam dictam secundum Catonem &
 Liuium: quod ipse dicit, *Nec te Troia capit. Castrorum in morem*. Breuem scilicet. *Pinnis atque*
aggere cingit. Muro, in quo pinnæ sunt, & est Synecdoche. *Aggere* autem Fossa,

B 15 *Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum*
Ardua cernebant iuuenes, muroque subibant,
Ante urbem pueri, & primaui flore iuuentus
Exercentur equis, domitantque in puluere curru:
Aut aëreis tendunt arcus: aut lenta laceris
Spicula contorquent, cursuque ictuque lacerant.
Cum prociectus equo longæui regis ad aures
Nuntius, ingenteis ignota in veste reportat.
Aduenisse viros: ille intra tecta vocari
Imperat, & solio medius confedit anito.

C *Iamque iter emensi, turres ac tecta Latinorum*. Hypermetrus versus. *Muroque subibant*. Alibi
 per accusatiuum: vt, Æneas subiit mucronem, ipsumque morantem sustinuit. Et hoc secundum
 naturam est. Nam, it sub mucronem dicimus, nam per datiuum figuratum est. *Pueri & primaui*
flore iuuentus. Bene romanæ militiæ exprimit morem. Nam post pubertatem armis exerceban-
 tur: & sexto decimo anno militabant. Quo etiam solo sub custodibus agebant. Nec est contra-
 rium, Longa populos in pace regebat. Nam licet in pace essent, exercitium tamen vigeat ar-
 morum. *Domitantque in puluere curru*. Equos sub regibus. *Aëris arcus*. Fortes: & est *regis* *pro-*
 Nam acrimonia mentis est. *Lenta*. Mollia. *l. flu*. Iaculatione. *Ingenteis*. Ex stupore nuntij laus o-
 stenditur Troianorum. Et bene nouitatis ostendit opinionem. *Ingenteis* enim esse, quos pri-
 mum vidimus, opinamur. *Reportat*. Aut *re* vacat: aut *re* pro *ad* posuit, vt sit adportat. *Intra tecta*
vocari. Dissentit hoc loco à romana consuetudine. Nam legati si quando incogniti venire
 nuntiarentur, primo quid vellent, ab exploratoribus requirebatur: post ad eos egrediebantur
 magistratus minores: & tunc demum senatus extra urbem postulata noscebat, & ita si visum
 fuisset, admittebantur. Sed hoc prudenter fecit. Latinum namque memorem vult esse responsi: &
 auidum satis ad externos videndos: per quos promittebatur felicitas. *Solio medius confedit*. Vt su-
 pra diximus, solium est veluti armarium de vno ligno ad regum tutelam factum. Secundum
 alios, à soliditate dictum. Secundum Asperum per Antistichon, quod solum vnum capit: quasi
 solidum à sedendo. Nam & sella, quasi Sedda dicta est.

E 16 *Tectum augustum, ingens: centum sublime columnis,*
Urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
Horrendum syluis & religione parentum.
Hinc sceptrâ accipere, & primos attollere fasces
Regibus omen erat, hoc illis curia templum:
Hæ sacris sedes epulis, hæ ariete caso
Perpetuis soliti patres confidere mensis.
F *Quinetiam veterum effigies ex ordine auorum*
Antiqua ex cedro, Italusque paterque Sabinus,
Vitifator, curuam seruans sub imagine fulcem,
Saturnusque senex, Ianique bisfrontis imago,
Vestibulo astabant: alique ab origine reges,
Martia qui ob patriam pugnando vulnera passi.

*Multaque prater ea sacris in postibus arma:
Captius pendent curvus curvaeque secures,
Et crista caputum, & portarum ingentia claustra,
Spiculaque, clypei que, ereptaque rostra carinis.*

Tectum augustum, ingens. Domum, quam in palatio diximus ab Augusto factam, per transitum laudat: & quasi in Laurolauinio fuisse commemorat. *Horrendum.* Venerandum: non quod horrois sit. *Hinc sospira accipere.* Hoc in palatio fiebat. *Curia templum.* Quia ut diximus supra, curia non est nisi in augurato loco. *Ariete caso.* Hoc sacrificium in ianua palatii fiebat festis diebus. *Perpetuis mensis.* Longis, ad ordinem exaquantis sedentem. Maiores enim nostri sedentes epulabantur: quem morem habuerunt à Laconibus & Cretensibus: ut Varro docet in libris de gente populi Romani: in quibus dicit quid à quaque traxerint gente per imitationem. Ex ordine. Prout sibi successerant. Sane intelligendum est, ita ut nati fuerant, sic eorum imagines fuisse compositas. *Ex cedro.* Quod lignum non facile consumitur verustate. Hoc genus ligni tinea nescit: corruptionemque ex antiquitate non sentit. Unde est cedria quæ chartam reteruat. Hinc est illud, *Et cedro digna locuti.* Aut *Cedria peruncte*, quoniam ligna custodita conseruat. *Vitisator.* Non inuentor vitis: sed qui genus vitis demonstrauit Italis populis. *Sub imagine falcem.* Aut statua exprimit gestum, ut dicat. Ita tenebat falcem, ut eam sub vultu haberet: aut sub imagine, sub theca dicit, quæ falcis est similis. *Saturnusque senex.* Antiqui reges nomina sibi plerunque vendicabant deorum. Ergo Saturnus rex fuit Italiae. Nam & supra ait, Veterum effigies ex ordine auorum. Iterum infert, *Atque ab origine reges.* Hinc est quod apud Cretam esse dicitur Iouis sepulchrum. *Gabalus etiam romanus imperator Solem se dici voluit.* Nam Hellogabalus dictus est. *Ab origine.* Pro Aboriginum reges: sed est metro prohibitus. *Pugnando vulnere passi.* Pugnando quasi reges. *Sacris in postibus.* Vbi spolia consecrabantur. *Captiui.* Pro captiuorum: nota figura est. *Crista.* Galeæ. A parte rotum posuit. *Ereptaque rostra carinis.* Bene de omni genere præliorum spolia illic demonstrat fuisse.

*17 Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat
Succinctus trabea, leuaque ancile gerebat.
Picus equum domitor: quem capta cupidine coniux
Aurea percussum virga, versumque venenis
Fecit auem Circe, sparsitque coloribus alas.
Tali intus templo diuim patriaque Latinus
Sede sedens, Teucros ad sese in tecta vocauit:
Atque hac ingressus placido prior edidit ore.*

Quirinali lituo. Lituus est incuruum augurum baculum: quo utebantur ad designanda cæli spatia, nam manu non licebat. *Quirinalem autem ex persona sua dixit, qualem postea Quirinus habuit.* Nam tunc adhuc non fuerat Romulus. Vel lituum, id est regium baculum: in quo potestas esset dirimendarum litium. *Succinctus trabea.* Toga est augurum de cocco & purpura. *Ancile.* Scutum breue, regnante Numa cælo huiusmodi scutum lapsum est: & data responsa sunt illic fore summam imperij, ubi illud esset. Quod ne aliquando posset auferri, aut ab hoste cognosci, per Mamurium fabrum multa similia fecerunt: cui & diem consecrarunt, quo pellem viuis feriant ad artis similitudinem. Dicimus autem hoc ancile, & hæc ancilia. Anciliorum vero viurpauit Horatius, *Anciliorum & nominis & toge oblitus.* Septem fuerunt paria, quæ imperium romanum tenent: Acus matris acium, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Orestis sceptrum, Priamive, Ilione, Palladium, ancilia. *Aurea coniux.* Nam aliter non stat versus. Et aurea per Ironiam dixit. Coniux vero, non quæ erat, sed quæ esse cupiebat: ut, Quos ego sim totiens iam dedignata maritos. Fabula talis est, Picum amauit Pomona dea pomorum, & eius volentis est sortita coniugium. Postea Circe cum eum amaret, & sperneretur, irata eum in auem picum martium conuertit. nam altera est pica. Hoc autem ideo fingitur, quia augur fuit: & domi habuit picum, per quem futura noscebat: quod pontificales indicant libri. Bene autem huic supra lituum dedit: quod est augurum proprium. Nam ancile & trabea communia sunt cum Diali vel Martiali sacerdotibus. *Placido prior edidit ore.* Bene placido. Legatorum enim fuerat, ut ipsi ante loquerentur. Sic in secundo, Vltro flens ipse videbat.

A 18 *Dicite Dardanidæ (neque enim descimus & urbem,
Et genus: auditique aduertitis aquore cursum)
Quid peritis? quæ causâ rates, aut cumi egentis
Littus ad Ausonium tot per vada cæcula vexit?
Sine errore via: seu tempestatibus acti,
Qualia multa, mari nauta patiuntur in alto,
Fluminis intrastis ripas, portuque sedetis.
Ne fugite hospitium: neve ignorete Latinos
Saturni genem, haud vinclo nec legibus aquam,
Sponte sua, veterisque dei se more tenerent.
B *Atque equidem me nimis (sama est obscurior annis)
Auruncos ita ferre senes: hoc ortus ut agris
Dardanus, Idæas Phrygiæ penetravit ad vrbes,
Threiciamque Samum, quæ nunc Samothracia fertur.
Hinc illum Corithi Tyrribena ad sede profectum,
Aurea nunc folio stellantis regis cæli
Accipit, & numerum dinorum altaribus addit.**

C *Dicite Dardanidæ. Aut ex veste eos Troianos esse cognoscit, quæ erat proprie gentium singularum. Aut ex nomine ipsius intelligimus famam: quæ eos venire nuntiaverat, eandem etiam Troianos esse dixisse. Vnde inferit, Auditique aduertitis aquore cursum. Dardanidæ autem hæc si diceret cognati. Erroris via seu tempestatibus acti. Duo querit. Si voluntate venistis, quid peritis? Si necessitate, tempestas vos an error adduxit? Vada cæcula. Cæculum est viride cum nigro, ut est mare. Quia iam multa. Ad duo respexit: errorem & necessitatem. Portuque sedetis. Ante enim pro portu erat illic exitus fluminis. Ne fugite. Ne fugiatis, ne ignoretis. Saturni genem. Laus generis. Sponte sua, veterisque dei se more tenerent. Xenocratis est: qui cum primus Philosophiæ scholam aperuisset (quod antea in porticibus Philosophi tractarent) & interrogatus esset quid præstare posset discipulis: Respondit, ut id voluntate faciant, quod ad iure coguntur. Veteris. Antiquitac si diceret, aut ei seculi imagine viuimus. Sama est obscurior annis. Ac si diceret, nisi esset, iam vos sciretis. Auruncos ita ferre senes. Apud veteres historia hoc genus fuit ut maiores natu antea cetera posteris indicarent: quod hic indicat locus. Lucanus apertius, cum esset de Antæo narraturus ait, Cognita per multos dicitur nudis incolæ patres. Quia adhuc nec annales erant, nec historia. Aurunci vero, Italiæ populi antiquissimi fuerunt. Ferre autem, quasi cum ostentatione iactant. Dardanus. Iuppiter cum Electra atlantis filia, Corithi regis Italiæ vxore concubuit. Sed ex Iouis temine natus est Dardanus: ex Corithi Iasus. Dardanus profectus ad Phrygiam: Iasus condidit: Iasus vero Thraciam tenuit, ubi est Samos: quam hic Samothraciam nominauit. Nam Iunonis alia est Samos insula. Quamquam ciuitas Thraciæ quæ est Cæphalonia, Samos dicatur. Vnde postea cum responsum esset, Antiquam exquirite matrem: & Aeneas Italiam peteret, profectus ad Thraciam. Samothracas deos sustulit, & pertulit secum propter originem matris, quod Iuperius plenius dictum est. Idæas Phrygiæ penetravit ad vrbes. Quia erant Idæ & Crææ, addidit Phrygiæ ad discretionem. Corithi. Oppidum & mons dicti à rege Corithi, ut putantur à quibusdam, patre Dardani bis sepulto dicti. Addit. auget, adiectione scilicet nominis sui.*

F 19 *Dixerat: & dicta Ilioneus sic voce secutus:
Rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
Atræa subegit hyems vestris succedere terris:
Nec sycæ regione via littusve sefellit:
Consilio hanc omnes animis que volentibus urbem
Afferimur, pulsî regnis, quæ maxima quondam
Extremo veniens sol aspicebat. Olympo.
Ab Ioue principium generis: Ioue Dardana pubes
Gaudet auo, rex ipse Iouis de gente suprema*

Troius Aeneas tua nos ad limina misit.

Vocē secutus. Plerunque enim consentimus & taciti. *Rex.* Conciliatio ab honore, inde à genere. *Succedere terris.* Vt, Succedoq; oneri. *Nec sydus,* aspectus Iyderum. Nam tempestatem supra dixit: nec est bis idem positum. *Vrbem afferimur,* ad urbem ferimur. *Extremo veniens.* Id est primo. Nam alias *rediens* diceret, non *veniens.* *Dardana pubes* Gaudet auo. Generis origine. Nam auus non est Troianorum Iuppiter: sed Aeneæ solius per Venerem.

20 *Quanta per Idaeos sanis effusa Mycenis
Tempestat ierit campos, quibus actus uterque
Europa atque Asia fatis concurrerit orbis,
Audijt, & si quem tellus extrema refuso
Submouet Oceano, & si quem extenta plagarum,
Quattuor in medio dirimit plaga solis iniqui.
Diluuiio ex illo tot vasta per aquora vecli,
Dys sedem exiguam patriis, litusque rogamus
Innocuum, & cunctis vnda nque auramque patentem.
Non erimus regno indecores, nec vestra feretur
Fama leuis, tantique abolefct gratia facti:
Nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.*

Quanta per idæos, ad illud respondit: auditique aduertitis æquore cursum, Id est, non mirum est hæc te audisse quæ vniuersus orbis agnouit. *Tempestat.* Vis bellorum. *Actus.* Conflus. *Fatis.* Per transitum & Troianos eximit culpa: & Græcorum dederit laudem. *Tellus extrema.* Vt est Britannia & omnium insularum Oceani. *Refuso* autem, refluxo, vt Lucanus indicat, & est hoc Homeri, *αὐτὰρ ἐπεὶ ποταμὸς ἄπειρος ἀναυγὸς Νῆας, ὅτε δ' ἵνα τοῦ ἕρμας δάλαρος ἐπέσσειτο.* Et si quem extenta plagarum Quattuor. Audierunt etiam illi qui separantur Zona ea quæ est in medio quatuor, id est feruens. Significat autem antipodas. *Iniqui.* Intemperati vel ardentis. *Diluuiio ex illo.* Ex illa vastitate. Alij distinguunt, & mutant sensum: vt sit Quos dirimit plaga Iolis ardentis: ex quo mundus est constitutus: hoc est, ex quo chaos esse desit. *Tot.* Pro multa. *Diis sedem exiguam patriis.* Pia & verecunda petitio. *Litusque rogamus innocuum.* Non quod nulli noceat: sed cui vindicato nulli possit nocere. Aliter serpentes innocuos dicimus. *Cunctis vnda nque auramque patentem.* Illa enim communia sunt. *Indecores.* Decus decoris, pecus pecoris, nemus nemoris, o in genitiuo correptum est, omnia enim in us exeuntia neutra, in genitiuo singulari penultimam corripiunt excepto pelagus quod Græcum est, vnde & vlcis dicitur secundum regulam: licet de hoc nomine aliud auctoritati placuerit. Decor vero decoris facit penultimam in genitiuo productam: omnia enim in or exeuntia in genitiuo producuntur exceptis v. arbor, marmor, memos, immemor, æquor: vnde quæritur Indecores à quo fit nominatiuo, ab eo quod est indecus non potest venire, quia lectum non est, & quia decus neutrum regit genus non masculinum, restat vt dicatur ab eo quod est indecor venire Indecores, nam & lectum est. Sed decor decoris facit producta penultima quam Virgilius corripuit. Ergo aut systole est, aut certe dicendum huius E nominis nominatiuum non inueniri, sicut in multis nominibus fit, quod & melius est, nam systole sine exemplo fieri non debet. Verecunde autem hoc dicit sua coniunctione etiam orati Italos. *Abol. fct.* Abolbitur: & vltus est inchoatiua forma, cum opus non esset. *Troiam.* Id est Troianos.

21 *Fata per Aenea iuro, dextramque potentem
Sine fide, seu quis bello est expertus & armis
Multi nos populi, multa (ne temne, quod ultro
Præferimus manibus vittas ac verba precantium)
Et petiere sibi, & voluere adiungere gentes.
Sed nos fata deum vestras exquirere terras
Imperijs egere suis, hinc Dardanus ortus
Huc repetit: iussisque ingentibus urget Apollo
Tyrrhenum ad Tybrim, & fontis vada sacra Numici.*

A *Dat tibi præterea fortuna parua prioris
Munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
Hoc pater Anchises auro libabat, ad aras:
Hoc Priami gestamen erat, cum iura vocatis
More daret populis: sceptrumque, sacerque tiaras,
Iliadumque labor, vestes.*

B *Fata per Æneæ iuro. Quem iam nouit Latinus, oraculo scilicet Fauni: per quod audiuit, Ex-
terni venient generi. Sine fide: seu quia bello est expertus, & armis. In his enim dextera compro-
batur fide & virtute. Vitis. Quæ pendebant in ramo religatæ. Alibi, Et vitæ comptos voluit
prætere ramos. Huc repetit. Scilicet Dardanus id est Æneas, qui & Dardanus, ut diximus lu-
pra, vocabatur. Et bene non petit, sed reperit, quasi ad lura. Ingentibus. Delis, quæ magna constat
fuisse. Fortune parua prioris. Bene medium tenunt. Nam ne laudare videretur ait paruas, ne detor-
mar(e) (nam durum est aliquid ab infelicibus accipere) ait Fortune prioris. Hoc pater Anchises au-
ro libabat ad aras. Pateram significat. Hoc Priami gestamen erat. Dardema dicit, nam sceptrum
dicturus est. Sacerque tiaras. Pileum Phrygium dicit. Et sciendum hic tiaras per viurpationem
dictum. Nam hæc tiara dicitur. Melius ergo Iuuenalis: Et Phrygia vestitur bucca tiara.*

C *22 Talibus Ilionei dictis, defixa Latinus
Obtutu tenet ora: soloque immobilis hæret,
Intentos voluens oculos, nec purpura regem
Picta mouet, nec sceptrum mouent Priameia tantum,
Quantum in connubio nate thalamoque moratur,
Et veteris Fauni voluit sub pectore sortem.
Hunc illum fati externa a sede profectum
Portendi generum, paribusque in regna vocari
Auspiciis: hinc progemem virtute futuram
Egregiam, & totum quæ viribus occupet orbem.*

D *Obtutu tenet ora Ordo est. Latinus defixa tenet ora: & obtutu, id est intuitu solo hæret immo-
bilis. Intentos voluens oculos. Cogitantis est gestus: sic de Boccho Salustius, Vultu & oculis pariter
atque animo variis. Regem picta mouet. Quippe regem, & in purpura Iliadum labor. Portendi.
Porro tendi, prædici, significari. Paribus auspiciis. Pari potestate, & tractum est ex comitibus, ut di-
ximus in quarto.*

E *23 Tandem letus ait: Dij nostra incepta secundent,
Angurumque suum: dabitur Troiane quod optas.
Munera nec sperno: non vobis, rege Latino,
Diuites vber agri, Troie, ve opulenta deerit.
Ipse modo Æneas (nostri si tanta cupido est,
Si iungi hospicio properat, sociusque vocari)
Adueniat, vultus neve exhorrescat, amicos.
Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
Vos contra regi mea nunc mandata referre.
Est mihi nata, vtro gentis quam iungere nostra
Non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
Monstra sinunt: generos externis affore ab oris:
(Hoc Latio restare canunt) qui sanguine nostrum
Nomen in astra ferant, hunc illum poscere fata
Et reor, & si quid veri mens augurat, opio.*

Dij nostra incepta secundent. Secundum priscam consuetudinem locuturus de publica utilitate,

id est pace, & de regis nuptiis, facit ante deorum commemorationem, sicut in Catonis orationibus legimus. Hinc est in diuinatione. Ciceronis, *Si quid ex aliqua veteri oratione, Iouem ego optimum & maximum.* Ipse etiam Virgilius alibi, Praefatus diuos solio rex infit ab alto. *Augurium.* Propter quae dicta sunt supra. *Quod optas.* Id est pax. *Nec sperno.* Quia dixerat, Fortunae parua prioris Munera. Et est Liptotes, id est Lioenter accipio. *Vber agri.* Vberitas. Alibi: Pecorique & vitibus almis Aptius vber erit. Et est maior petitione promissio. Nam illi tantum lictus petierant. *Pacis eris.* Foederis: ab eo quod sequitur, id quod praecedit. *Tyranni.* Graece dixit, id est regis. Nam apud eos tyranni & regis nulla discretio est: licet apud nos incubator imperij, tyrannus dicatur. Sane apud Graecos hic & hae tyrānus declinatur. *Est mihi nata.* Male multi arguunt Virgiliū, quod Latinum induxit vitro filiam pollicentem. Nec oraculum considerantes, quia Italo dāci non poterat, nec Aegypti meritum quem dicebat rogari. Nā antiquis mos fuit meliores generos rogare. Sic Terentius, *Hae fama impulsus Chremes, vitro ad me venit, unicum gnatum suam.* Heliodas, etiam *αἰὲς γυναικῶν*, inducit multas Heroidas optasse nuptias virorum fortium. *Sortes.* Modo abusive pro oraculis posuit, nam non proprie dicuntur sortes, hic autem a Fauno oraculum, non sortes acceperat. *Plurima caelo Monstra sinunt.* Aut per augmentum dixit: aut & alia visū intelligamus, nam duo plurima non sunt. *Hoc Latio restare canunt.* Hoc Italiam manere significant. Nam si dicimus, hoc mihi restat, id est manet me illa res. *Mens augurat.* Augurio dicimus secundum Plinium, cum praesagio mentis futura colligimus. Auguror vero tunc, cum futura veris captamus auguriis.

24 *Hæc effatus, equos numero pater eligit omni.
Stabant tercentum nitidi in præsepibus altis.
Omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis,
Aurea pectoribus demissa monilia pendent:
Tecti auro fuluum mandunt sub dentibus aurum.
Absenti Aeneæ currum, geminasque iugales
Semine ab ætherio spiranteis naribus ignem,
Illorum de gente patri quos Dædala Circe
Supposita de matre nothos furata creauit.
Talium Aeneadæ donis dictisque Latini
Sublimes in equis redeunt, pacemque reportant.*

Numero omni. Vtrum equorum numero, an legatorum? Sed si de equis trecentis dixit, perite locutus est: nam in legione non nisi trecenti equites erant, quæ tamen legio habebat sex millia virorum, per quod ostendit vnam habuisse legionem Latinum. Item alio loco, *Tercentum* scutati omnes Volscente magistro. *In præsepibus altis.* Multa non propter se, sed propter aliud dicuntur. Nam per præsepia alta, equorum magnitudo monstratur. Homerus *βασίλειον*, id est longas veltes habens. *Ordine.* Pro merito singulorum. *Tapetis.* Tertio declinatur hoc nomen tapetum tapeti: vt templum templi. Vnde est his tapetis hoc loco. Item, hoc tapete huius tapetis, vt sedile sedilis. Vnde est, *Qui forte tapetibus altis Extractus.* Declinatur & Graece *ἰσθμῶν*. Vnde est, *Pulchrosque tapetas* *τῶν τῶν τῶν*. *Demissa monilia pendent.* Suspendenda pronuntia- tio est: & ambitus maior est. Nam monilia non nisi hominum dicimus: quæ nunc ad laudem pro phaleris posuit. *Patri quos Dædala Circe.* Ingenio sit: & hoc fingit eam fecisse. Tractum autem est de Homero, qui tales equos habuisse inducit Anchisen. Et bene est compositum ad illud quod supra ait, *Troiaevæ opulentia deerit.* Vt Troianis nihil de prisca rerum copia abesse videretur. *Gentem autem abusive dixit de equis, cum gens hominum sit.* *Nothos.* Materno ignobiles genere. Est autem hoc nomen Graecum. Nam in latinitate deficit. *Donis, dictisque Latini.* Equis: & pacis nuptiarumque promissione.

25 *Ecce autem Inachius sese referebat, ab Argis.
Sena Iouis coniux, aurasque inuicta tenebat,
Et letum Aeneam, classemque ex æthere, longe
Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachynno.
Moliri iam tecta videt, iam fidere terra.*

Deseruisse

A Deseruisse rates stetit acri fixa dolore:
 Tum quassans caput, haec effudit pectore dicta:
 Heu strpem inuisam, & fati contraria nostris
 Fata Phrygum: num Sigais occumbere campis?
 Num capti potuere capti: num incensa cremauit
 Troia viros: medias acies, mediosque per igneis
 Inuenere viam? at, credo, mea numina tandem
 Fessa iacent: odus haud exaturata quieui.
B Quinetiam patria excussos infesta per undas
 Ausi sequi, & profugis toto me opponere ponto,
 Absumptam in Teucros vires coeli que marisque.

Inachi se se referebat ab Argis. Bene Inachiis. Non enim vna est Argos: fuit enim & in Italia, quam Diomedes cōdidit: quæ primo Argi, post Argipa, post Arpi dicta est. Fuit & in Thessalia. Lucanus, Vbi nobilis quondam. Nunc super Argos eras. Fuit & haud longe ab Athenis, quod à siti Argos Diphion dictum est: apud quos magna erat societas inter eos qui vno puteo utebantur. Vnde & fratras dixerunt dicitur, quas tribus vocamus. Et notandum quod vbi bonus sequitur eventus Troianos, Iuno remouetur: & congrue quasi nomen inimicum, quod praesens pollet nocere. Aua, que inuicta tenebat, Per elementum suumibat. Abusque. Abusque autem & adusque usurpatiuè dicimus. Praepositio enim nec aduerbio iungitur, nec praepositioni. Vique autem, aut praepositio est, aut aduerbium. Iam fidere terra. Per dativum iungendum, aliter non procedit. Vt, Fidere nocti. Stetit. Quod solet esse cogitantum, id est stare. Fata. Voluntatibus. Capti potuere capti? Coniuncte dictum est Nam si hoc remoueas erit oxymoron. Dicit autem omnia quæ contigerunt, non videri contigisse, quia non obtulerunt. Capti autem capti sic dicitur. vt Cicero. Vt in uberrima Sicilia parte Siciliam quæreremus. At credo mea numina tandem. Nec fatigata destiti: nec satiata requieui. Patria excussos. Satis signa e locutus est. Me opponere ponto. Plus est, quam si diceret tempestates. Me autem per Perisfologiam imbrēs, tonitrua, tempestates.

D 26 Quid Syrtis, aut Scylla mihi, quid vasta Charybdis?
 Profuit optato conduntur Tybridis alueo,
 Securi pelagi, atque mei. Mars perdere gentem
 Immarem Lapithum valuit: concessit in iras
 Ipse deum antiquam genitor Calydonia Diane:
 Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente?
 Ast ego magna Iouis conuix, nil linguere manusum
 Qua potui infelix, quæ memet in omnia verti,
 Vincor ab Aenea, quod si mea numina non sunt
E Magna satis, dubitem haud equidem implorare quod vsquam est.
 Flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.

Aut Scylla mihi. Bene mihi: ac si diceret, Etiam per suam naturam solent nocere, me rogante non potuerunt obesse Troianis. Conduntur Tybridis alueo. Condi proprie dicuntur, qui sibi statuunt ciuitatem. Conduntur ergo, sedem stabilem locant. Salustius, Parte conditor orbis terrarum. Et sunt propria verba, quæ nulla ratione mutantur: nam vt sacerdores creati, virgines capti dicimus. Pelagi. Propter illud, Sed terræ grauiora manent. Mars perdere gentem. Bene belli & vastationis querit exempla in rebus huiusmodi: sicut in primo, naufragij. Pithon Lapitharum rex cum vxorem deduceret, vicinos populos Centauros, etiam sibi cognatos, & deos omnes excepto Marte, ad conuiuium conuocauit. Vnde iratum numen inimicis: furorem, quo Centauri & Lapithæ in bella venerunt. Antiquam genitor Calydonia Diane. O Eueus Calydonis rex de primitiis omnibus numinibus sacrificauit excepta Diana: quæ irata aprum inimicis: qui cuncta vastabat donec à Meleagro occideretur. Concessit autem ideo dixit, vt ostenderet, minora numina, nisi impetraverint, nocere non posse. Satis de Venere. Insaudum nata concessit honorem. Quod scelus aut Lapithis tantum, aut Calydone merente? Hæc est vera lectio: sic & sensus procedit, vt vterque ablatiuus sit. Nam si Calydonia legas, vitium erit, nec lentius procedet.

Scelus autem pro pœna posuit: ab eo quod præcedit, id quod sequitur. Vt, Et scelus expendisse merentem. Quæ potui iussit. Id est nocens, irata: ut contra, Sis felix, id est propitia: sicut diximus supra. Impiorum quod usquam est. Ac si diceret, etiam humilia. Quod autem Iuno ubique alieno uti introducitur auxilio, physicum est. Natura enim aëris per se nihil facit, nisi aliena coniunctione, ventorum scilicet, qui creant nubes & pluias.

- 27 *Non dabitur regnis (esto) prohibere Latinis.
Atque immota manet satis Lauinia coniux:
At trahere, atque moras tantis licet addere rebus:
At licet amborum populos excindere regum.
Hæc gener, atque socer coeant mercede suorum:
Sanguine Troiano & Rutulo dotabere virgo:
Et Bellona manet te pronuba, nec face tantum
Cissis prægnans igneis enixa iugales:
Quin idem Veneri partus suos, & Paris alter,
Furæque iterum recidina in Pergama tædæ.*

Atque moras tantis licet addere rebus. Ostendit deos retardare posse fata: non penitus tollere. Vt: Decemque alios Priamum superesse per annos. Quæ autem dicit, etiam à Creusa dicta sunt. Vt, Regnumque & regia coniux Parta tibi. Sanguine Troiano, & Rutulo dotabere virgo. Ambitiosæ execrationes. Nec face tantum. Tantummodo. Cissis: Regina Hecuba secundum Euripidem filia Cissei, quem Ennius, Pacuvius & Virgilius sequuntur. Secundum Homerum filia Dimantis fuit. Hæc se facem parere vidit, & Parin creavit qui causa fuit incendij. Ergo nunc hoc dicit, Talis erit Veneri partus suos. Nam sicut per Parin Troia incensa est, sic per Æneâ reliquæ Trojanorum. Comparatio autem iniuriosa. Nam Veneri Hecubam, Parin Æneâ, Helenam Lauiniam comparauit. Iugales: Coniugales, matrimonio & sanguine conceptos. Idem. Talis, similis. Furæque iterum recidina in Pergama tædæ. Sic tædæ recidivæ.

- 28 *Hæc ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit:
Luctificam Alecto Dirarum ab sede sororum,
Infernisque ciet tenebris, cui tristia bella,
Ireque, insidiaeque, & crimina noxia cordi.
Odit & ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareæ monstrum, tot sese vertit in ora,
Tam saeva facies, tot pullulat, atra colubris.*

Luctificam Alecto. Græcus accusatiuus est Huius autem declinationis tres tantum casus usurpamus, genitiuum ut Alectus, nominatiuum & accusatiuum ut Alecto. Odit & ipse pater Pluton. Venerationis est ipse pater. Nam furæ, Acherontis & Noctis sunt filia.

- 29 *Quam Iuno his acuit verbis, ac talia fatur:
Hunc mihi da proprium virgo fata Nocte laborem,
Hanc operam: ne noster honos, infractave cedat.
Fama loco: neu connubiis ambire Latinum
Æneadæ possint, Italosve obsidere fines.
Tu potes unanimeis armare in prælia fratres,
Atque odis versare domos: tu verbera tectis,
Funera, atque inferre faces: tibi nomina mille,
Mille nocendi artes: sæcundum concute pectus,
Disiice compositam pacem, seve crimina belli:
Arma velit, poscat que simul, rapiat que inuentus.*

His

- A** *His acuit verbis. Inritauit & instigauit insaniam. Proprium. Aut tibi aptum: aut certe perpetuum, indefessum, vique ad finem perducendum. Et sciendum ideo furia nihil pro præmio dari, quia præstatur hoc ipsum furia, vt bella commoueat: & vt dicatur defendisse Iunonem. Infracta. Aut valde fracta: aut quæ fuit antehac semper infracta. Vt Turnus vt infractos aduerso Marte Latinos. Cedat fama loco. Vincatur. Cicero. Loco illis motus est, cum est ex verbo depulsus. Ambire Latinum. Amplecti circum, retinere: & dictum est non ab ambitu. Nam ambio ad illum dicimus, non ambio illum. Tu potes v. sanim: is. A maiore ad minus. Versare. Vertere, & vltus est frequentatiuo ad vim augendam. Tibi nomina mille. Facies: vt, Et sine nomine corpus. Mille autem secundum Euripidem in cuius tragædia dicit furias non esse vnius potestatis, sed se fortunam, se Nemefin, se fatum, se esse necessitatem. Ita dicit etiam Alper. Fecundum concense pectus. Plenum pectus maliciæ efficacia. Compositam pacem. Quam Latinus dederat. Crimina belli. Causas. vt, Crimen, amor vestrum.*

B *Exin Gorgoneis Alecto infecta venenis
Principio Latium, & Laurentis tecta tyranni
Celsa petit, tacitumque obsedit limen Amata.
Quam super aduentu Teucrum, Turmque hymeneis,
Feminea ardentem cura que iraque coquebant.
Huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
Coniicit, inque sinum præcordia ad intima subdit:
Quo furibunda domum monstro permisceat omnem.
Ille inter vestes, & lenia pectora lapsus
Voluitur attractu nullo, fallitque furentem,
Vipeream inspirans animam, sit tortile collo
Aurum ingens coluber, sit longa tania vitta,
Innectit que comas, & membris lubricus errat.
Ac dum prima lues vdo sublapsa veneno
Pertentat, sensus, atque ossibus implicat ignem:
Necdum animus toto percepit pectore flammam:
Mollis & solito matrum de more locuta est,
Multa super nata lachrymans, Phrygiisque hymeneis.*

Exin. Statim, & est aduerbium ordinis. Gorgoneis autem pessimis, scæuis: à Gorgone. Tacitum. Pro tacite, bene autem obsedit, quasi quæ insidiabatur. Curaque, iraque coquebant. Peruerso ordine respondit. Nam ira in Troianos est: cura vero de nuptiis, & primo aduentu Teucrorum. Coquebant, vero macerabant. Huic dea. Figura perturbata. Nanque talis est ordo Huic dea vnum anguem in sinum coniicit, & vique ad intima subdit præcordia, quæ sunt loca cordi vicina, quibus sensus percipitur. Anguem autem iniecit partem sui, id est furoris. Lenia. Pulchra. Attractu nullo. Sine morfu, sine sensu. Fallitque furentem. Iniecit furorem sine accipientis sensu. Furentem autem, quod furore teneatur. Nam nondum furebat. Tania vitta. Tania est vitæ extremitas. Vdo sublapsa veneno. Hypallage sensus, venenum enim vdam dixit, quod est de vdo corpore. Nanque serpentum vda sunt corpora, adeo vt qua eunt, viam humore designent. Solito matrum de more locuta est. Nondum ad plenum furebat. Vnde per muliebrem iracundia mista asperitate loquebatur. Nam hoc est matrum de more. Paulo post enim furore quætiatur.

E *31 Exulibusne datur ducenda Lauinia Tenris,
O genitor? nec te miseret nataque iuque?
Nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
Perfidus, alta petens, abducta virgine predo?
At non sic Phrygius penetrat. Lacedæmona pastor,
Ledeamque Helenam Troianas vexit ad arces?
Quid tua sancta fides, quid cura antiqua tuorum?*

Et consanguineo toties data dextera Turno?
 Si gener externa petitur de gente Latinis,
 Jaque sedet, Faunisque premunt, te iussa parentis:
 Ommem equidem sceptris terram qua libera nostris
 Dissidet, exiter nam reor: & sic dicere diuos.
 Et Turno si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres, mediaque Mycena.

Exulibusis datur? Propter dissuasionem figurate loquitur, exules vocans eos qui propria regna repetebant. *Ducenda*. Abducenda. *Pædo*. Quali piratam dicit hominem diu in mare morantem. *At non sic Phrygius* Legitur & *annon* sed hoc absolutum est. Si autem at legeris copulatiua particula est ad ornatum solum pertinens. Horatius, *At d' deorum quicquid in caelo regi terras: & humanum genus. Quid consanguineo*. Filius enim est Veniliae sororis Amatae. *Si gener externus petitur de gente Latinis*. De qualitate transit ad finem. Nam vult Turnum extraneum esse affirmare per calidam augmentationem, quia imperio Latini non subiacet: cum oraculum de Latinis omnibus cauerit. Postea etiam hoc argumento alia tubuenit argumentatione, Turnum Graecum esse ab Acrisio commemorans, per quod duas res agit latenter. Nam dicendo originem considerandam docet & Turnum esse ab Inacho Acrisio: & Aeneam Latini esse à Dardano. *Premunt te iussa*. Vigent, in hoc loco compellunt. *Inachus Acrisiusque patres*. Danaë Acrisij regis Argiuorum filia, postquam est à Ioue vitata, pater eam intra arcam inclusam praecipitavit in mare, quae delata ad Italiam, inuenta est à pucatore cum Perieo, quem illic emixa fuerat, & oblata regi qui eam sibi fecit uxorem: cum qua etiam Ardeam condidit, à quibus Turnum vult originem ducere.

32 *His vbi nequicquam dictis experta, Latinum
 Contra stare vides, penitusque in viscera lapsum,
 Serpentis furiale malum, totamque pererrat:
 Tum vero infelix ingentibus excita monstris,
 Immensam sine more furit lymphata per urbem:
 Ceu quondam torto volitans sub verbere turbo,
 Quem pueri magno in gyro vacua aëria circum,
 Intenti ludo exercent, ille actus habena
 Curuatis fertur spatius, super in scia turba,
 Impubesque manus mirata volubile buxum,
 Dant animos: plaga non cursu segnior illo
 Per medias urbeis agitur, populosque feroces.*

Sine more furit. Sine exemplo: & hoc iam contra decus est regium. *Lymphata*. Percussa furore lympharum, sicut Ceritos a Cerere dicimus. *Turbo* Catullus hoc turboen dicit, ut hoc carmen. Hic turbo, unde turbinis facit. Nam si Turbonis sit, erit à proprio nomine genitiuus: ut Horatius, *Turbonis in armis Impubesque manus*. Aut multitudo puerorum: aut à parte totum poluit, ut pro manu puerum ipsum intelligas.

33 *Quinetiam in syluis, simulato nomine Bacchi,
 Manus adorta nefas, maioremque orsa furorem,
 Euolat, & natam frondosis montibus abdit,
 Quo thalamum eripiat Teucris, tedeasque moretur:
 Euohe Bacche, fremens, solum te virgine dignum,
 Vociferans: etenim molleis tibi sumere thyrsos,
 Te lustrare choros, sacrum tibi pascere crinem.
 Fama volat, furis que accensas pectore matres
 Idem omnes simul ardor agit, noua querere teicta.
 Deseruere domos: ventis dant colla, comasque.*

A *Ast alia tremulis ululatibus æthera complent,
Pampineasque gerunt incinctæ pellibus hastas.*

Simulato nomine Bacchi. Talem patiebatur furorem, ut speraret se Liberi sacra celebrare. Non enim ipsa simulabat, quod est saniorum. Nam & paulo post dicturus est, Alecto stimulis agit undique Bacchi. *Quo Vt. Eubo. Bacche.* Bacchantis vox est. *Tibi sumere thyrsos.* Sumebant: infantitui sunt pro indicatiuis. *Pampineas hastas.* Pampinis tectas. *Incinctæ pellibus.* Nebridarum scilicet.

34 *Ipsa inter medias flagrantem feruida pinum
Sustinet, ac nata Turnique canit hymeneos,
B Sanguineam torquens aciem: toruunque repente
Clamat. Id matres audite ubi quæque Latine,
Si qua piis animis manet infelicis Amata
Gratia, si iuris materni cura remordet,
Solute crimales vitas, capite Orgia metum.
Talem inter sylvas, inter deserta ferarum
Reginam Alecto stimulis agit undique Bacchi.*

C *Pinum sustinet.* Facem pineam, sicut in Liberalibus fit. *Nata Turnique canit hymeneos.* Hic aperte exprimit dementiam. Nam cum consecraverit filiam Libero, hymeneum canit eius & Turni. *Hymeneus* autem, nunc carmen nuptiale dicitur. *Toruum.* Pro torue. *Id.* Vox clamantis: & est tragicus sermo. *Piis animis.* Id est maternis. *Crimales vitas.* Quæ solarum matronarum erant. Nam meretricibus non dabantur.

35 *Postquam visa satis primos acuisse furores,
Consiliumque omnemque domum vertisse Latini,
Protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
D Audacis Rutuli admuros: quam dicitur urbem
Acrisioneis Danaë fundasse colonis,
Præcipiti delata Notæ locus Ardea quondam
Dicitur auis, & nunc magnum tenet Ardea nomen,
Sed fortuna fuit, tectis hic Turnus in altis
Iam mediam nigra carpebat, nocte quietem:
Alecto toruam faciem, & furiata membra
Exiit, in vultus sese transformat, aniles,
Et frontem obscenam rugis arat, induit albos
E Cum vitta crines: tum ramum innectit oliuæ.
Fit Calybe Iunonis anus, templique sacerdos:
Et iuueni ante oculos his se cum vocibus offert:*

Acuisse furores. Vt supra, *Quam Iuno his acuit verbis Consiliumque omnemque domum vertisse Latini.* Quod habuerat: ut filiam dando *Æneæ*, bella remoueret quæ significauerat *fumus augurij.* *Acrisioneis Danaë.* Patronimicum est. Nam male putant *Acrisioneis* colonis. Sola enim venerat, non cum colonis. *Præcipiti delata Notæ.* Intra arcam, ut diximus supra & ut à plurimis dicitur, *Magnum tenet Ardea nomen.* Bene alludit. Nam *ardea*, quasi ardua dicta est, id est magna & nobilissima: Iginus in Italicis urbibus ab augurio auis, *Ardeam* dictam velit. Illud nanque *Ouidij* in *Metamorphosi* fabulosum est, incensam ab *Hannibale* *Ardeam* in hanc auem esse conuersam. Sciendum tamen *Ardeam* per *Antiphrafin* dictam, quod breuitate pennarum altius non volat. *Locutus, Quoque ausa volare.* *Ardea sublimis penne confisa natanti.* *Membra exiit.* Bene *exiit.* Nam dii cum volunt videri, induunt se corporibus propter mortalium oculos. Nam incorporei sunt. *Albos cum vitta.* Id est etiam vittas albas. *Ramum innectit oliuæ.* Aut coronam accipit: aut ramum illigat vittis. Quod aperte in octauo ostendit: Et vitta comptos voluit prætere ramos. Supra etiam, *Præterimus* manibus vittas.

Iunonis anus, templique sacerdos. Ordo ut Iunonis templi anus sacerdos.

- 36 *Turne tot incassum fusos patiére labores?
Et tua Dardaniis transcribi sceptrá coloni?
Rex tibi coniugium & quesitas sanguine dotes
Abnegat, externisque in regnum queritur hæres.
Ii nunc, ingratis offer te irrisé periculis:
Tyrhenas i sterne acies: rege paco Latinos.
Hæc adeo tibi me placida cum nocte taceres,
Ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
Quare age, & armari pubem, portisque moueri
Læti in arma para: & Phrygios, qui flumine pulchro
Confedere duces, pictasque exire carinas.
Cælestum vis magna iubet: rex ipse Latinus,
Nè dare coniugium, & dicto parere fatetur,
Sentiât, & tandem Turnum experiatur in armis.*

Fusos patiére labores? Probus de temporum connexioné libellum composuit, in quo docet quod cui debeat accommodari: ex quo intelligimus hanc, quam fecit, arduam esse connexionem. Nam *patiére* futuri temporis est: *fusos* vero participium est præteritum. Est autem ientius, *Patiéris* ut tot tui labores fundantur incassum, i. in irritum cadant. *Et incassum* tractum est à terribus quæ castes vocantur. *Transcribi* Tradi. Sermo autem hic tractus est de pecunia. Nam scribi est dari. Horatius, *Scribis decem Nerio non est jatis, adde cicuræ.* Rescribi, reddi. Horatius, *Distantis quod tu nunquam rescribere possis. Queritur hæres.* De iure traxit. *Ut non generum sed hæred. m. dicet.* Nam per coemptionem factó matrimonio sibi inuicem iucecebant. *Tyrhenæ i sterne acies.* Ut Itequere Italiam ventis. Sane notum est bello multum potuisse Tyrhenos: & fuisse præcipue infestos Latinis. Ut, *Hi bellum assidue dicunt cum gente Latina. Hæc adeo tibi me.* Addidit auctoritatem; quia scit anui credi difficile. *Adeo autem, valde scilicet iussit.* Terent. *Adolescentum adeo nobis em Leius.* Alacer, festinus. Nam lætari non poterat, qui perdebat vxorem. Sic iupra in primo, *Vela dabant læti Flumine pulchro.* Ut iupra Fluuio Tyberinus amæno. *Cælestum vis magna iubet.* Aut per diffinitionem, ipsa Iuno est vis deorum: aut per augmentum, ita ut primo per te, deinde per Iunonem; postremo per omnium vim deorum. *Turnum experiatur in armis.* Id est probet contra te, quem pro te laborantem non probauit.

- 37 *Hic iuuenis vatem irridens sic orsa vicissim
Ore refert: Classes inuectas Tybridis vna dam,
Non, ut vere, meas effugit nuntius aures:
Nè tantos mihi finge metus: nec regia Iuno
Immemor est nostri.
Sed te victa situ, verique effæta senectus,
O mater curis nequicquam exercet, & arma
Regum inter falsa vatem formidine ludit.
Cura tibi, diuinum effigies & templa tueri:
Bella viri pacem que gerant, quæ bella gerenda.*

Hic iuuenis vatem irridens. Caluit, quia iuuenis. Horatius, *Non ego hoc ferrem cauidus iuuenta consule Plancus.* *Victa situ senectus.* Temporis longinquitate, ex qua nascitur fitus. *Verique effæta.* Cassa veritatis. *O mater* Inritio est, non honor. *Falsa vatem formidine ludit.* Quia vatem. Nam eam defendebant à bellis, si non ætas, saltem religio sacerdotis.

- 38 *Talibus Alecto dictis exarsit in iras.
At iuueni oranti subitiis tremor occupat artus:
Dirigere oculi: tot Erinyes sibilat hydri,*

Tanta.

A *Tantaque se facies aperit: tum flammea torquens
Lumina, cunctantem & quarentem dicere plura
Reppulit, & geminos erexit crinibus anguis,
Verberaque insonuit, rabidoque hæc addidit ore:
En ego victa situ, quam veri efficit senectus
Arma inter regum falsa formidine ludit.
Respice, ad hæc adsum Dirarum ab sede sororum,
Bella manu, lethumque gero.*

B *Exarsit in iras.* Communis sermo habet, ardeo illa re, sed figuratius, ardeo in illam rem dicimus: & est specialis Cornelij elocutio. *Oransi.* Loquenti. Vnde etiam oratores dicimus. *Tremor occupat artum.* Vicinitate scilicet furie. Nam tremor furoris est. *Tantaque se facies aperit.* Remoto animi vultu quem finxerat, & quo se induerat. Sic supra de Venere, Et vera incessu patuit dea. *Geminos erexit crinibus anguis.* Similes. Nam omnes eam dixit erexisse non duos. *Verberaque insonuit.* Pro verberibus insonuit. Id est per verbera. *Rabido ore.* Habitum futuræ orationis ostendit. *Respice.* Multi hic distinguunt, & superioribus iungunt, vt sit sensus, Respice eam, quam dicis falsa deludi formidine. *Ad hæc adsum.* Id est ad regum arma, & ad bella. Quomodo ergo dicis, quod superflue his inferat rebus, ad quas veni? Alij respice ad hæc legunt, vt sit quasi demonstrantis, Respice, bella & lethum gero.

C 39 *Sic effata facem iuueni coniecit, & atro
Lumine fumanteis fixit sub pectore te das.
Olli somnum ingens rupit pavor, ossaque & artus
Perfudit toto proruptus corpore sudor.
Arma amens fremit, arma torotellisque requirit.
Senuit amor ferri, & scelerata insania belli:
Ira super magno veluti cum flamma sonore
Virgea suggeritur costis vndantis abeni,
Exultantque astu latice, furit intus aquæ vis
Fumidus, atque alte spumis exuberat amnis:
Nec iam se capit vnda, volat vapor ater ad auras.*

D *Facem iuueni coniecit.* Satis considerate facem iuueni coniecit, quæ cito exardescit & definit. *Supra vero Amatae* serpentem iniecit: quod in mulieribus semper viget venenum. *Atro Lumine fumantes coniecit te das.* Atro luminis. Vt, Et pulchra faciat te prole parentem. Atro autem lumine, iuriali, inferno, alias ratione caret. *Sub pect. re,* vbi fellis locus est, id est iracundiæ. *Fremis.* Cum clamore depolcit. Bene autem *amens,* quia in thoro requirebat. *Scelerata insania belli.* Nihil enim tam insanum, quam desiderare id per quod possis perire. *Virgea.* De virgis facta: vnde est flamma validior. *Costis* autem, lateribus. Et bene antiquum respexit morem: nam ollas non suspendebant: sed postis circum circa ignem adhibebant. *Costis* autem id est lateribus: vt, Tardi costas agitator aselli. *Furit intus aquæ Fumidus atque amnis.* Nec immerito. Nam potest esse & alterius rei amnis. Vt Fluios videt ille cruoris Hanc autem, Dæresim Tucca & Varus fecerunt. Nam Virgilius sic reliquerat, *Furit intus aquæ amnis, & exuberat vt aquæ amnis:* quod satis asperum fuit. *Norandum* quod in toto Virgilio non reperiuntur, nisi quatuor diæreses: hoc loco, & in tertio vt Aulæ in medio libabant pocula Bacchi, & in vi, vt Auræ simplicis ignem, & in ix, Diues pictæ vestis & auræ. *Nec iam se capit vnda.* Melius quam si diceret, *Nec iam vas vndam capit.*

E 40 *Ergo iter ad regem ponuta pace, Latinum
Indici primis inuenum, & iubet arma parari:
Tutari Italiam, detrudere finibus hostem:
Se satis ambobus Teucrisque venire Latinisque,
Hæc ubi dicta dedis, diuosque in vota vocauit,
Certatim sese Rutuli exhortantur in arma.*

Hunc decus egregium forma mouet atque iuuenta,
 Hunc arani reges, hunc claris dextera factis.
 41 Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet,
 Allecto in Teucro, Sygitiis se concitat alis:
 Arte noua speculata locum, quo litore pulcher
 Insidius cursuque feras agitabat Iulius.
 Hic subitam canibus rabiem Cocytia virgo
 Obucit, & noto nares contingit odore.
 Ut ceruum ardentes agerent: qua prima malorum
 Causa fuit, belloque animos accendit agrestes.

Ergo. Id est, quia sic incensus est. Polluta pace. Vel sua vel Troianorum. Indicta. Figuratae uerbum
 bellicum potuit. In uia uocant. Quia nuncupatis uotis bella sumebant. Hunc decus egregium for-
 ma mouet. Turni scilicet decus. Nam hoc dicit. alios pulchritudine Turni, alios nobilitas, alios vir-
 tus mouebat ad bellum. Nam hoc est. animis audacibus implet. Id est tortibus. Quidam hæc ad sin-
 gulos qui se in arma hortabantur referri uolunt. Arte noua. a Dolo. Speculata locum, quo litore. Pro-
 nomem pro nomine ponitur, non pro nominibus. Vnde noue inter duo nomina unum pronomen
 ponitur, nam recte quo loco diceret, & hoc semel tantum fecit. Insidius cursuque. Cursu agi-
 tabat. Nam si insidius circumuenimus, non agimus. Canibus rabiem. Studium mutauit in rabi-
 em. Noto odore. Ceruino. S. lent enim ita insidui. Horatius, Venaticus ex quo Ceruinam carulus
 pellem lauruis in aula. Malorum causa fuit. Hoc est, Et prima reuocabo exordia pugnae. Animas ac-
 cendit agrestes. Plus quam si diceret agrestium animos.

42 Ceruus erat, forma prestanti & cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri, quem matris ab ubere raptum
 Nutribant, Tyrrhenusque pater: cui regia parent
 Armenta, & late custodia credita campi.
 Assuetum imperis soror omni Syluia cura
 Mollibus intexens ornabat, cornua seris:
 Pectebatque ferum, puroque in fonte lauabat.
 Ille manum patiens, mensaque assuetus herili,
 Errabat, syluis rursusque ad limina nota
 Ipse domum fera quauis se nocte ferebat.

Cornibus ingens. Ingens & ad prestantem formam pertinet, & ad magnitudinem cornuum.
 Tyrrhidae pueri. Tyrrhi filij: & ut diximus supra, alludit ad nomen. Nam Tyrrhus dictus est pator,
 apud quem Laonia peperit. Cui regia parent armenta. Magistrum hunc pecoris uult fuisse, & sal-
 tuario. Nam hoc est, Et late custodia credita campi. Magister autem est pecoris, ad quem om-
 nia pertinent animalia. Cicero, Nominas hominem, quem in gregem pecoris esse dicebat. Syluia. Bo-
 num puellae rusticae nomen formauit. Pectebat, uel ferum. Quadrupedem. Ut, In latus inque feri
 curuam compagibus aluum: sic dicitur quod uelocitate pedum ferantur. M. manum patiens. Patiens
 illius rei dicitur. Vnde apparet unum uel causa metri esse detractum. Mens a herili. Noue dixit,
 nam herum non nisi dominum dicimus: nisi forte ideo dixit, quia dat ei humanum sensum. Nam
 ait paulo post. Imploranti similis. Errabat syluis. Patebat, uel. Mille mea Siculis errant in monti-
 bus agnae. Ipse Id est sua sponte.

43 Hunc procul errantem rapida uenantis Iuli
 Commouere canes, flumino cum forte secundo
 Deflueret, ripaque aestus uiridante lenaret.
 Ipse etiam eximie laudis succensus amore
 Ascanius, curuo direxit specula cornu:
 Nec dextra erranti deum absist, actaque multo
 Perque uierum sonitu, perque ista uenit arundo.

Sancius

A Sancius at quadrupes nota intra tecta refugit,
 Successitque gemens stabulis: questuque, cruentus,
 Atque imploranti similis, tectum omne repleuit.

B Secundo Desuere. Secundo, id est cum aqua. Vnde & aduerso dicimus, contra aquam. Nam ideo desuere dicitur: & secundo ideo, quia cursus fluminis post natantem videtur. *Deus absuit.* Alecto deum dicitur sicut de Venere. Descendo, ac ducente deo. Nam ut diximus, numina vtriusque sexus videntur ideo, quia incorporea sunt, & quod volunt assumunt corpus. Ut autem deum dicamus pro dea, non aperte ponitur, sed in subauditione. *Erranti.* Licet enim certum esset feriturum, tamen bene errantem dixit, quia non vique quaque temper certus est ictus. Horatius, *Nec semper feriet quodcumque minabitur arcus.* Perque ilia. Hoc ille & hæc ilia facit, Hinc & Iuuenalis, *Vix frater ab ipsius libus.* Nam quod Marullus Mimographus dixit, *Tu Hectorem imitavis; ab Ilio nunquam recedis;* cum de guloso diceret, alludit ad ciuitatis nomen. Nam ab ili debuit dicere. Bene autem ea loca vulnerata dicit, quæ statim mortem afferre non possent, ut domum rediret, & esset causa bellorum. Nam si statim periret, aut ipse, aut vulneris auctor lateret.

C 44 *Sylua prima soror, palmis percussa lacertos
 Auxilium vocat, & duros conclamat, agrestes.
 Olli (pestis enim tacitis latet aspera syluis)
 Improvisi adsunt: hic torrens armatus obusto,
 Stipitis hic grauidi nodis, quod cuique reperitum,
 Rimanti, telum ira facit, vocat, agmina Tyrreus,
 Quæ, idrisidam quercum cuneis ut forte coactis
 Scindebat, rapta spirans immane securi.
 At seua è speculis tempus dea nacta nocendi,
 Ardua tecta petit, stabuli & de culmine summo
 Pastorale canit signum, cornuque recuruo
 Tartaream intendit vocem: qua protinus omne
 Contremuit nemus, & syluæ insonuere profunda.
 Audijt & Trivia longe lacus: audiijt annis
 Sulfurea Nar albus aqua, fontesque Velini:
 Et trepide matres pressere ad pectora natos.*

D *Sylua prima soror.* Bene puellæ dat doloris impatientiam. *Duros conclamat agrestes.* Aut qui semper duri sunt: aut duros, qui cerui interitum non dolebant *Pestis.* Furæ *Torre.* Hic torrens facit, ut hic fulis. *Grauidi.* Grauis propter nodos scilicet. *Quadrifidam.* Quæ findi partes possit in quatuor. *Cuneis coactis.* Satis signate coactis dixit. Exprimat autem antiquum morem: ut, Sed primi cuneis scindebant fissile ligum. *De culmine summo.* Proprie quia de tectis agrestium loquitur. *Tartaream.* Aut terribilem, aut fortem. *Trivia longe lacus.* Est nemus haud longe ab Aricia, in quo lacus est qui Speculum Dianæ dicitur. Et notandum quia vocem eius paulatim facit procedere: quod locorum indicat commemoratio. *Sulfurea Nar albus aqua.* In via Flaminia est ciuitas Narnia in montibus posita, quibus subest Nar fluuius, qui Tyberino coniungitur. Ideo dicit *Sulfurea Nar albus aqua.* Quia dum currit est sulfurei coloris, dum hauritur albi, & Sabini lingua sua Nar dicunt sulfur. Ergo hunc fluuium ideo dicunt esse Nar appellatum, quod odore sulfureo naves contingat: siue quod in modum narinum geminos habeat exitus. *Fontesque Velini.* Ultra annum sunt: Vt diximus, vox furæ paulatim procedit. *Pressere ad pectora natos.* Stadius, *Pressitque Palæmona mater.* Item e contra, *Nec natos ausa deponere matrem.*

E 45 *Tum vero ad vocem celeres, qua buccina signum
 Diræ dedit, raptæ concurrunt undique telis
 Indomiti agricolæ, nec non & Troia pubes
 Ascendit auxilium castris, effundit aperitis.
 Dixere acies, non iam certamine agrestis,
 Stipitibus diuis agitur sudibusve praestis:*

*Sed ferro ancipiti decernunt, atraque late
Horrescit strictis seges ensibus: atraque fulgent,
Sole laceffita, & lucem sub nubila iactant.
Fluctus vti primo cœpit cum albescere vento,
Paulatim sese tollit mare, & altius undas
Erigit, inde imo consurgit ad æthera fundo.*

Ad voce. Buccina. Vt, Sensit, & ad fonitum vocis vestigia torfit. Nam quicumque sonus dici vox potest. *Dirigunt castris* effundit apertis. Id est, ipsa in auxilium effunditur. *Dirigunt* re adier. Ordinarunt in latitudine. *Præstitis.* Præ brevis sit propter sequentem vocalem: quod in vna parte orationis factum tolerabile est, quia compositus est sermo. *Ferro ancipiti.* Vtrinque noxio. Dicit autem aut gladios aut bipennes. *Sege.* Terra modo: vt, Quid faciat lætas segetes. Per atra vero, fertilem significat, vt in Georgicis ostenditur. *Sole laceffita.* Naturale enim est vt metallorum splendor plus fulgeat alia luce percussus. *Paulatim sese tollit mare.* Sic bella dixit surrexisse paulatim, sicut ventis flantibus sensim mare turgescit.

46 *Hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
Natorum Tyrri fuerat, qui maximus, Almon
Sternitur, hæsit enim sub gutture vulnus, & vda
Vocis iter, tenuemque inclusi sanguine vitam.
Corpora multa virum circa, seniorque Galefus,
Dum paci medium se offert: iustissimus vnus
Qui fuit, Ausonisque olim ditissimus aruis.
Quinque greges illi balantum, quina redibant
Armenta, & terram centum vertebat, ar aris.*

Hic iuuenis. Et puerum & iuuenem nonnunquam indiscete ponit Virgilius, vt hoc loco. Nam Almonem, quem modo iuuenem dicit, paulo post ait puerum. Mouet autem miserationem de ætate, cum dicit *iuuenis*: a virtute, quod dicit Primam ante aciem: vulneris etiam crudelitate. *Almon.* Bene rustici nomen vlrpauit ex fluuio. *Hæsit enim sub gutture vulnus.* Id est sagitta. Vt, illum ardens infesto vulnere Pyrrhus. *Vda vocis iter.* Hoc est vdam iter vocis. Non enim vox vda est: sed per vdam arteriarum labitur viam. Vnde in febrientibus deficit. *Corpora multa virum circa.* Constrata sunt. Rhetorice vires trudit in medium: nobiles vero primo & vltimo commemorat loco. *Dum paci medium se offert.* Reddit causam cur senex bellis intererat. *Ditissimus aruis.* Secundum antiquum morem. Horatius. *Diuis antiquo cen'u.* *Quina redibant Armenia.* Pro quinque, sicut bina. Et terram centum vertebat ar aris. Duo dixit à Catone memorata, qui interrogatus qui esset paterfamilias, respondit eum, qui bene palcat, & bene arat.

47 *Atque ea per campos aquo dum Marte geruntur,
Promissi dea facta potens, vbi sanguine bellum
Imbut, & prima commisit funera pugna,
Deserit Hesperiam, & cœli conuexa per auras,
Iunonem vitrix affatur voce superba:
En perfecta tibi bello discordia tristi:
Dic in amicitiam cœant, & fœdera iungant:
Quandoquidem Ausonios resperse sanguine Teucros.
Hoc etiam his addam, tua si mihi certa voluntas,
Finitimas in bella feram rumoribus vrbes,
Accendamque animos insani Martis amore,
Vndique vt auxilio veniant, spargam arma per agros.*

Æquo dum Marte. Aperta contentione, bello manifesto, nam sic dicimus. *Æquum autem* pro æquali non possumus dicere, cum soli interempti sint Itali. *Promissi dea facta potens.* Honesta elocutio Potens promissi. Promississe autem eam consensione intelligimus. Nam non promissit.

Imbut.

- A** *Imbuis.* Initiauit. Et bene sanguine. Nam potest bellum & à discordia & à diffensione inchoare. Et conuexa per auras. Potest tamen esse Epexegetis per auras, id est cœli conuexa. Nec enim aliud sunt auras. Dicit etiam quidam Commentarius *conuexa* legendum, ut sit ipsa conuexa, quod difficile in exemplaribus inuenitur. *Victrix.* Voti compos. *Affatur.* Iam cum superbia. Bene autem ei in principio denegauit orationem quasi ad scelera festinanti: quam modo tribuit post bella iam cœpta. *Bello discordia tristi.* Iuno enim belli poposcera semina. Hæc ipsa etiam bella perficit. *Dic in amicitiam cœant.* Ac si dicat. Ita bella commouit, ut ne tuo quidem imperio possint in pacem redire. Et hoc est Affatur voce superba. Alij dicunt. Ego inter hos bella commisi: tu vicinos populos fœderibus iunge, & partibus fœdere compelle: quod tamen si vis, ego faciam. ut hinc sit. Ego si qua super fortuna laborum est, Ipsa regam. *Certa voluntas.* Si tua in hoc contentit auctoritas. *in sani Martis amore.* Homeri epitheton. *Spargam arma per agros.* Meminit sui. Nam supra dixit, Sere crimina belli.

- B** 48 *Tum contra Iuno: Terrorum & fraudis abunde est:*
Stant belli causse: pugnatur cominus armis.
Quæ fors prima dedit, sanguis nouus imbuit arma.
Talia connubia, & tales celebrent hymeneos
Egregium Veneris genus, & rex ipse Latinus.
Te super ætherias errare licentius auras
Haud pater ipse velit. summi regnator Olympi.
Cede locis: ego, si qua super fortuna laborum est
Ipsa regam. Taleis dederat. Saturnia voces.
Illa autem attollit stridentes anguibus alas,
Cocytique petit sedem. super ardua linquens.

Terrorum & fraudis. Terror ex morte tot hominum: fraus vero ex cerui vulneratione. *Stant belli causse.* Manifestæ iunt: vel placent, ut, Stat conferre manum. *Egregium Veneris genu.* Ironico dictum est: ut alibi, Egregiam vero laudem, & spolia ampla refertis. *Ipsæ Latinus.* Ac si diceret, quem Æneæ causa cogor odisse. Vnde & Amata nulla fit mentio, quæ est Troianis inimica. *Urbanus tamen totum hunc locum per interrogationem vult accipi, Terrorum & fraudis abunde est? Stant belli causse? Ut quasi per gratulationem non credat, sicut Terentij illud: Quia plus cupio, minus credo. Super ætherias.* Quia dixerat, Cœli conuexa per auras. *Attollit stridentes anguibus alas.* Honesta volantis periphraasis.

- C** 49 *Est locus Italiae in medio. sub montibus altis*
Nobilis & fama multis memoratus in oris,
An sancti valles. densis hunc frondibus atrum
Urget utrinque latus memoris, medioque fragosus
Dat sonitum saxis & toto vertice torrens.
Hic specus horrendum, & seu spiracula Ditis
Monstrantur: ruptoque ingens Acheronte vorago
Pestiferas aperit fauces: queis condita Erinnyis
Inuisum numen, terras, cœlumque leuabat.
Nec minus inter oæ extremam Saturnia bello
Imponit regina manum. ruit omnis in urbem
Pastorum ex acie numerus: cæcosque reperiunt,
Almonem puerum, fœdatique ora Galeæ:
Implorantque deos, obrestanturque Latinum.

Est locus Italiae in medio. Hunc locum umbilicum Italiæ cosmographi dicunt. Est autem in latere Campaniæ & apuliæ, ubi Hirpini sunt, & habet aquas sulphureas: ideo grauioribus quia ambiuntur syluis. Ideo autem ibi aditus dicitur inferorum, quod grauis odor iuxta accedentes necat: adeo ut victimæ circa hunc locum non immolarentur, sed odore perirent ad aquam applicatæ: & hoc erat genus litationis. Sciendum sane Varronem enumerare quot loca in Italia sint

huiusmodi. Vnde etiam Donatus dicit Lucanæ esse, qui describitur locus circa fluvium, qui Calor vocatur, quod ideo non procedit, quia ait, Italiæ medio sub montibus altis. Hoc nisi ad rotam Italiam referas, non procedit: ut sit, Est in vallibus Italiæ montuosæ. Nam in hoc loco montes penitus non sunt. *Nobilis*. Notus quod & sequentia indicant. *Ansancti valles*. Loci anfancti, id est omni parte sancti: quem dicit & sylvis cinctum, & fragolum torrente fluuio. *Hic specus horrendum*. Hoc nomen apud maiores trium generum fuit. Ennius fœminino posuit: *Horatius masculino*, *Quæ nemora, aut quos agor in specus?* Virgilius neutro, quod hodie in numero singulari tribus tantum utimur casibus. Hoc specus, huius specus, & specus. Nam pluralem tantum à genere masculino habemus in omnibus casibus. Hinc est, *Ipsi in defossis specibus*. Quamquam antiqui codices habeant *Hic specus horrendus*. *Spiracula Dius*. Aditus, à spirando, quod ibi hostiæ admotæ concidunt & moriantur. Antiqui codices *piracula* habent: quæ dicta sunt *deus* & *regi* tur: hoc est à finibus inferorum. *Vorago*. Acherontis exaltuatio. *Conditæ Erinnyes*. Receptæ: alij *condit* legunt, & se subaudiunt. *Calumque lenabat*. Releuabat, recreabat. *Extremam Saturnia bello imponit regina manum*. Quod superest, perficit. Et est translatio à pictura quam manus complet, atque ornat extrema. *Fœdatis*. Cruentati. *Implorantque deos*. Ad auxilium & vltionem *Obtestanturque Latinum*. Propter cædem factam testem adhibent: & dicunt, authores rupti fœderis esse Troianos, cum ipsi pacis iura temerarint.

30 *Turnus adest, medioque in crimine, cadis & ignis.
Terrorum ingeminat: Teucrosque in regna vocari,
Stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.
Tum quorum attonita Baccho nemora auia matres
Insultant, thiasis (neque enim leue nomen Amata)
Vndique collecti cœunt, Martemque fatigant.
Ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
Contra fata deum peruerso nomine poscunt.
Certatim regis circumstant, tecta Latini.
Ille velut pelagi rupes immota resistit:
Ut pelagi rupes, magno veniente fragore,
Quæ sese, multis circum latrantibus undis,
Mole tenet: scopuli nequicquam, & spumea circum,
Saxa fremunt, laterique illisa refunditur alga.*

Et ignis. In ipsis scilicet seditionis incendio. *Teucros in regna vocari*. Subaudis dicit. Et Teucros iniuriose, ac si diceret exules & perfidos. *Attonita Baccho*. Veluti Baccho, furia enim agebuntur. Et sic est dictum ut, At medias inter cædes exultat Amazon. *Nemora auia*. Per nemora. *Thiasis*. Choreis. *Neque enim leue nomen Amata*. Iuuenalis, *Quæ non faciet quod principis vxor*. *Martemque fatigant*. Prælium cum clamore deposcunt. *Contra omnia fata*. Superius de Lauinia. *Fata deum*. Propter Fauni oraculum. *Peruerso numine*. Irato. *Ut pelagi rupes*. Cum Cicero seditionem fluctibus comparauerit: bene Virgilius eum qui resistit seditioni, rupem vocauit. *Mole tenet*. Hic distinguendum: ut *scopuli* nominatiuis pluralis sit.

31 *Verum ubi nulla datur cœcum exuperare potestas
Consilium, & seua nutu Iunonis eunt res:
Multa deos aurasque pater testatus inanes,
Frangimur heu fati, inquit, serimurque procella.
Ipsi has sacrilego pendetis sanguine pœnas,
O miseri, te Turne nefas, te triste manebit
Supplicium: votisque deos venerabere seris.
Nam mihi parta quies, omnisque in limine portus:
Fuuere felici spoliore, nec plura locutus,
Sepit se tectis, rerumque reliquit habenas.*

Cacuta

A *Cæcum consilium.* Frenitui populi bene tale nomen imposuit. *Frangimur.* Permanfit in rupis translatione. *Sacrilego sanguine.* Quia bellum sumebant contra voluntatem deorum. *Votisque deos venerabere seris.* Quia religio rigida dicit, semel male commissa nulla ratione reuocari. *Horatius, Dira detestatio nulla expiatur victima. Parta quies.* Scilicet vicinæ mortis beneficio. *In limine portus.* Securitas omnis in promptu est. *Funere felici spoliis.* Exequiis tantum regalibus careo.

52
B *Mos erat. Hesperio in Latio, quem protinus vrbes
Albana coluere sacrum, nunc maxima rerum
Roma colit, cum prima mouent in pralia Martem:
Siue Getis inferre manus lachrymabile bellum,
Hircanisve, Arabisve parant, seu tendere ad Indos,
Auroramque sequi, Parthosque reposcere signa.
Sunt gemina belli porta (sic nomine dicunt.)
Religione sacra & seui formidine Martis:
Benium ærei claudunt vœctes, æternaque ferri
Robora: nec custos absistit limine Ianus.*

C *Mos erat.* Varro vult morem, communem consensum omnium simul habitantium, qui inueteratus consuetudinem facit. *Hesperio in Latio.* Hoc est in antiquo. Nam vt in primo diximus, duo Latia fuerunt. Vnde non frustra Hesperio addidit. Quod autem dicit hanc consuetudinem antiquam fuisse, falsum est. Nam à Numa Pompilio primo instituta est: sed carmini suo vt solet, miscet historiam. Notandum sane inconnexum esse hunc locum, si quis totius libri consideret textum. Nam supra ait, Longa placidas in pace regebat. Item dicitur est, Ardet inexcita Aufonia, atque immobilis ante, & nunc dicit, Mos erat Hesperio in Latio. Supra etiam, Captiui pendent currus. Item, Tyrrenas i sterne acies. Quæ ne sint contraria, accipiamus Italiam primo caluisse bellis, medio tempore quieuisse: & ad antiquum studium, nunc reuerti, sicut Romani bello flagrauerunt sub Romulo, quieuerunt sub Numa, sub Tullo Hostilio pristina studia repetuerunt. Hinc est quod & ipse Virgilius ait, Longa placidas in pace regebat: non perpetua. Item, Desuetaque bello Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat. Nam *retractare*, est repetere quod omiserat. Tale aliquid dicit de genere Syllano, Salustius. Nam volens ostendere antiquos maiores eius consulares fuisse, vicinos vero ignauissimos. Syllam vero florentissimum ait, *igitur Sylla patriiæ genti fuit, familia iam extincta maiorum ignauia. Quem protinus.* Iugiter, deinde. nam nunc temporis est aduerbium. alibi loci: vt, Cum protinus vtraque tellus vna foret. *Maxima rerum Roma.* Imperij potita. *Mouent in pralia Martem.* Nam moris fuerat indicto bello, in Martis sacrario ancilia commouere. Vnde est in octauo, vtque impulit arma. *Lachrymabile bellum.* Getarum fera gens etiam apud maiores fuit. nam ipsi sunt Mysii, quos Salustius à Lucullo dicit esse superatos. *Hircanisve.* Gens est dicta à sylua Hircania, vbi sunt tigres. *Arabisve parant, seu tendere ad Indos.* Venit ab eo quod est hic Arabus, nam ab eo quod est hic Arabs, ab hoc Arabe Arabibus facit: sicut Hiberus. Vnde est in Lucano, *Occurrit Hiberus alter & Hiber.* Nam Horatius dicit, *Vsque dicit Hiber, Rhodanique potior.* Item lectum est *Æthiopus*, sed tantum *Æthiops* dicimus. *Auroramque sequi.* Ingenti ambitu dixit ipsum ortum diei pro populis. *Parthosque reposcere signa.* Hoc in honorem Augusti posuit: quo imperante à Parthis repetita sunt signa, quæ Crassus triumphum perdidit. Qui cum auiditate sua contra auspicia bellum suscepisset, interdicens tribuni plebis, captus cum filio est: & necatus infuso in os auro, cuius amore pugauerat. *Sunt gemina belli porta.* Sacrarium hoc Numa Pompilius fecerat circa imum Argiletum, iuxta theatrum Marcelli: quod fuit in duobus breuissimis templis. Duobus autem propter Ianum bifrontem. Postea captis Phaleris ciuitate Tusciæ inuentum est simulacrum Iani cum frontibus quatuor. Propter quod in foro transitorio constitutum est illi sacrarium aliud, quod nouimus hodieque quatuor portas habere. Ianum sane apud aliquos quadrifrontem esse non mirum est. Nam alij cum diei dominum volunt, in quo ortus est & occasus. Horatius, *Mansine pater, seu Iane libentius audis.* Alij anni totius, quem in quatuor tempora constat esse diuisum. Anni autem esse deum illa res probat: quod ab eo prima pars anni nominatur. Nam ab Iano Ianuarius dicitur. *Religione sacra.* Tremendæ, execrabilis. Nā & paulo post dicitur est, Tristesque recludere portas. *Ferri robora.* Bene addidit ferri. Nā omne quod forte est, robur vocamus. *Ianus.* Quidā Ianum Eanū dicunt ab eundo, eumque esse Martē & quod apud Romanos plurimū potest, ideo primum in veneratione nominari.

Alij Ianum aërem credunt, & quia vocis genitor habeatur, idcirco mandati ei preces nostras ad deos perferendas. Alij Ianum mundum accipiunt, cuius caulæ ideo in pace clausæ sunt, quod mundus vndique clausus est, belli tempore aperiuntur ad auxilium petendum vt pateant. Nam quasi mundo ei duas facies dederunt, Orientis & Occidentis, quod iam supradictum est: alij quatuor, secundum quatuor partes mundi. Alij Clusiuum dicunt, alij Patulicum, quod patendarum portarum habeat potestatem. Idem Iunonius, inde pulchre Iuno portas aperire inducitur. Idem Quirinus, vnde trabeatum Consulem aperire portas dicunt, eo habitu quo Quirinus fuit.

53 *Has, ubi certa sedet patribus sententia pugna,
Ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
Insignis, reserat stridentia limina consil:
Ipse vocat pugnas, sequitur tum cetera pubes,
Æreaque assensu conspirant cornua rauco.
Hoc & tum Aneadis indicere bella Latinus
More subebatur, tristesque recludere portas.
Abstinnit tactu pater, auersusque refugit
Fœda ministeria, & cœcis se condidit umbris.
Tum regina deum cœlo delapsa, morantes
Impulit ipsa manu portas, & cardine verso
Belli ferratos rupit Saturnia postes.*

Ipse Quirinali trabea. Aut regali, aut qua vsus est Romulus intellige: Horatius, *Tr. beati iura. Quirini.* Suetonius in libro de genere vestium, dicit tria esse genera trabeatum. Vnum diis sacratum, quod est tantum de purpura. Aliud regum, quod est purpureum: habet tamē album aliquid. Tertium, Augurale de purpura & cocco. Quirinali ergo regali. *Cinctuque Gabino.* Gabinus cinctus est toga sic in tergum reiecta, vt vna eius lacinia reuocata hominem cingat. Hoc autem vestimenti genere veteres Latini cum necdum arma haberent præcinctis togis bellabant, vnde etiam milites in procinctu esse dicuntur. Hoc rursus utebatur consul bella indicturus, ideo cum Gabij Campaniæ ciuitas sacris operaretur, bellum subito euenit. Tunc ciues cincti togis suis ab aris sunt ad bella profecti, & adepti victoriam. Propter quod omen tali habitu semper utebantur in bellis. Vnde hic ortus est mos. *Insignis, reserat strid. lim. consul.* Is qui prior creatus est: licet similem habeant potestatem. *Ipse vocat pugnas.* Tria sunt, vt diximus supra, militiæ genera. Sacramentum, in quo iurat vnusquisque miles se non recedere nisi præcepto consulis post completa stipendia, id est militiæ tempora. Coniuratio, quæ fit in tumultu, id est Italico bello & Gallico, quando vicinum vrbis periculum singulos iurare non patitur: sicut de Fabiis legimus. Euocatio: quod genus nunc tangit. nam ad subitum bellum euocabantur. Vnde etiam consul solebat dicere: *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur.* *Conspirans cornua rauco.* Nam & tubæ simul inflabantur. *Fœda ministeria.* Cruenta: more suo. *Morantes.* Bella differentes. *Rumpit Saturnia postes.* Acyrologiam fecit commutando Ennij versum. Nam ille ait, *Belli ferratos postes, portasque refregi.*

54 *Ardet inexcita Ausonia, atque immobilis ante.
Pars pedes ire parat, campis, pars arduus altis
Puluerulentus equis furit: omnes arma requirunt.
Pars leueis clypeos & spicula lucida tergent.
Aruiua pinguis subigunt que in coe secures,
Signaque ferre iuuat, sonitusque audire tubarum.
Quinque adeo magna postis incudibus vrbes
Tela nouant, Atina potens, Tyburque superbum,
Ardea, Crustumique, & turrigera Anemna.*

Immobilis ante. Non semper, sed antehac. Potest tamen & immobilis à furia. Nam ante gessit bella, sed iure indicta per feciales, per patrem patratum. *Tergent.* Ab eo quod est tergeo venit: & tergent, à tergo tergis: quod de vsu iam recessit. *Atina.* Secundum Suetonium in libro de vitis corporalibus. *Aruiua est pingue durum, quod est inter curo & viscus.* Alij aruiuæ nomine Iaridum dicunt.

A dicunt. *Ades magna*. Valde magnæ; vt Terentius, *Adulescentem adeo nobilem. Atina potens*. Ciuitas hæc est iuxta Pontinas paludes: dicta Atina à morbis, qui Græcè *ἀτμ*, dicuntur, quos paludis vicinitas creat. *Tyburque superbum*. Aut nobile: aut per transitum tetigit illud quod cum aliquando à senatu auxilia poscerent Tyburtes sub commemoratione beneficiorum: hoc tantum à senatu responsum acceperunt, *Supra bi estis. Crustumique*. Mutauit. Nam Crustumerium dicitur. Cassius Hemina tra didit Siculum quendam nomine vxoris iuxta Clytemestræ condidisse Clytemestrum, mox corrupto nomine Crustumerium dictum. Alij volunt à crustula panis quam Trebiani coacti fame exedisse dicuntur, appellatam *Turrigere Antemna*. Bene muratæ. Antemnæ autem dicitæ sunt, quod eas amnis præterfluit, quasi ante amnem positæ.

B 55 *Tegmina tuta canant capitum, flectuntque salignas
Vimbonum crates: alij thoracas ahenos,
Aut leues acreas lento ducunt argento.
Vomeris huc & falcis honos: huc omnis aratri
Cessit amor: recoquunt patrios fornacibus enses.
Classica tanque sonant: ut bello tessera signum.
Hic galeam telis trepidus rapit: ille frementeis
Ad iuga cogit equos, clypeumque auroque tralicem
Loricam induitur, fidoque accingitur ense.*

C *Salignas Vimbonum crates*. Vt dicit Salustius de Lucanis, *Qui de vimine facta scuta: recentibus dæra-
Etis coris, quasi glutino ad secebant. Thoracas ahenos*. Quia apud maiores lorice tantum pectora te-
gebant, vt Scauius, *Triplici seruantur pectora ferro*. Pectora: nam tergo nullus metus. *Lento ducunt
argento*. Flexili argento ducunt, id est extendunt. Est autem spondaicus & reciprocus versus. *Clas-
sica tanque sonant*. Bene posuit amphibologiam. Nam classicum dicimus, & tubam ipsam & so-
num. *Classicum autem est flexilis tuba*. *Tessera signum*. Symbolum bellicum, quod ad pugnam
exantibus datur: scilicet propter confusionem, vt tuit in exercitu Marij, *Bardæus: in Syllæ, A-
pollo Delphicus: in Cæsaris, Venus genitrix, Trepidus, Festinus: more suo, Loricam induitur*. Dici-
mus & induor illa re, & illam rem.

D 56 *Pandite nunc Hellicona deæ, cantusque mouete,
Qui bello exciit reges, que quengue secuta
Complerint campos acies, quibus Italia iam tum
Floruert terra alma viris, quibus arserit armis.
Et meministis enim diuæ, & memorare potestis:
Ad nos vix tenuis fama perlabitur aura.
Primus inu bellum Tyrrhenis asper ab oris
Contemptor diuim Mezentius, agminaque armat,
Filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
Non fuit, excepto Laurentis corpore Turni.
Lausus equum domitor, debellatorque ferarum,
Ducit Agillina nequicquam ex vrbe secutos
Mille viros: dignus pater qui lenior esset
Imperis, & cui pater haud Mezentius esset.*

E *Hellicona deæ*. Parnassus mons Thessaliæ diuiditur in Citheronem Liberij, & Heliconem Apol-
F linis, cuius sunt musæ. Est autem Homeri versus,

*Μοῦσες γὰρ μοι παῖδες Ἰθάκης ἀδύματα δίδουσι
ἄνυσσας δὲ καὶ ἰστὸν ἀλάστορα, ἵεσσι καὶ παῖσιν
ἠέτι δὲ καὶ σὺν ἀνθρώποις ἄδον ἰδύου
οἴμους ἀγρόν τε δασύα καὶ κελαιότα ἴσασα.*

Mouete Legitur & monete. *Quibus arserit armis*. Aut splenduerit: aut amore flagrauerit. *Pri-
mus inu bellum*. Non mirum si iacilegus & contemptor diuim, contra piam gentem prior ar-
ma sulceperit. Et scienda est poetæ affectatio. Nam amblygram nescias est dicere. Hic enim aliquos

commemorare, quos in bello non inuenis. Item in sequentibus aliquos inuenimus, quorum hic nullam fecit commemorationem. *Tyrrhenus asper ab oris*. Oriundo Tuicus, non qui nunc de Tucia venit, quem antea pulum à ciuibus conitat. *Agmina que armat*. Aut eorum qui cum iecuti fuerant: sicut eius filium. Nec enim credibile est solum togisse. Nam & Scatius dicit, *Vel quos mox exul ex hisse Tristibus hacta fides*. Aut certe eorum quos Turnus dederat. Vt Adrattus Polymici in Statio: qui ait, *Ne parua mouens in glorijs arma Iret. Aulha ex urbe*. De Cerete oppido *Nequequam*. Quia in praelio perit, nec patrum recepit imperium. *Patrijs qui ietior esses Imperijs*. Dignus qui haberet imperatorem potius, quam exulem patrem.

57 *Post hos insigne palma per gramina curram
Victoresque ostentat equos, sacrus Hercule pulchro
Pulcher Auentinus: clypeoque, insigne parentum
Centum angues, cinctamque genu serpentibus hydram.
Collis Auentini sylua quem Rhea sacerdos
Furtiuum partu sub luminis edidit auras
Mista deo mulier: postquam Laurentia victor
Geryone extincto Tyrinthius at tigit arua,
Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas.
Pila manus suosque gerunt in bella dolones:
Et tereti pugnant mucrone, veruque Sabello.
Ipse pedes regmen torquens immare leonis,
Terribili impexum scia, cum dentibus albis,
Indutus capiti, sic regia victa subibat,
Horridus, Herculeoque humeros innoxus amictu.*

Pulchro. Forti: ut diximus supra. *Pulcher Auentinus*. Auentinus mons vrbs Romæ est: quem conitat ab auibus esse nominatum: quæ de Tyberi ascendentes illic sedebant, ut in octavo legimus, Diratum nidis domus opportuna volucrum. Quidam etiam rex Aboriginum Auentinus nomine illic & occisus & sepultus est: sicut etiam Albanorum rex Auentinus: cui successit Proetas. Varro tamen dicit in gente populi Romani, *Sabinos à Romulo susceptos istum accepisse montem quem ab Auentino flumino prouincia sua appellauerunt Auentinum*. Conitat tamen has varias opiniones postea iectas. Nam à principio Auentinus dictus est ab Auibus: vel à rege Aboriginum. Vnde hunc Hercules filium conitat nomen à monte accepisse, non ei præstitisse. *Insigne puerum*. Abolute dixit. *Centum angues*. Secundum Simonidem, ut diximus supra: nam alij dicunt ix. fuisse. *Collis Auentini sylua*. In sylua collis Auentini. Et dicendo *Auentini* ostendit antea id esse nominatum. *Rhea sacerdos*. Alludit ad nomen matris Romuli, quæ dicta est Iliæ, Rhea, Sylua. *Furtiuum*. Illicite conceptum: quippe à sacerdote. Sic ait alibi, *Et dulcia furta*. *Mista*. Græce dixit. *Mulier*. Compendiose mortalem dixit. Consequens nanque fuerat, ut diceret Mista deo mortalis. *Laurentia arua*. Laurentum ciuitas plurimum potuit. Nam omnia vicina loca eius imperio subiacerunt. Vnde nunc ait arua Laurentia: cum iuxta Tyberim armenta Hercules pauerit. Secundum antiquum situm ante Albam & Romam, Tyberis Laurentini territorij fuit. *Geryone*. Geryon rex fuit Hispania: qui ideo trimëbris fingitur, quia tribus inuis praefuit, quæ adiacent Hispania, Balearica minoris, & maioris, & Ebuæ: fingitur etiam bicipitem carnem habuisse: quia & terrestri & nauali certamine plurimum potuit. Hunc Hercules vidit, qui ideo fingitur ad eum olla ærea traniectus, quod habuit nauem fortem, & ære munitam. Hunc Geryonem alij Tartessorum regem dicunt fuisse, & habuisse armenta pulcherrima, quæ Hercules occiso eo abduxit, de cuius sanguine dicitur arbor nata, quæ vergiliarum tempore poma in modum ceræ sine ossibus ferat. Sane iciendum declinari hic Geryones huius Geryonæ. Vnde est, Ter gemini nece Geryonæ: ut Anchises Anchiæ. Vnde usurpauit Salustius: *Geryonis* dicens. Veniens autem Hercules in quadam Campaniæ ciuitate pompam triumphi sui exhibuit: vnde Pompei dicitur ciuitas. Postea iuxta Baias, caulas bubas fecit: & eas sepsit: qui locus Boaulia dicitur. Nam hodie Baulæ vocantur. *Tyrinthius*. A Tyrinthia ciuitate Argis vicina, in qua nutritus est Hercules. *Tyrrhenoque boues in flumine lauit Iberas*. Admiratio, locorum longinquitate. *Pila manu*. Pila proprie est hælita Romana: ut gesta Gallorum, Iustisæ Macedonum. *Dolones*. Dolo est flagellum: in tra cuius virgam latet pugio. Aut secundum Varronem, *Ingens conus cum ferro breuissimo*. Dolones autem

A autem à fallendo dicti sunt, quod decipiant ferro, cum speciem præferant ligni. Et multi volunt per teretes mucrones, dolones dici: per veru Sabellum pila significari. *Ipsæ pedes.* Ad genus respicit, nam & Hercules pedes semper incessit, cum equos habuerit nobilissimos. *Torquens, Sustinens.* Ut Axem humero torquet. *Horridus, Tremendus:* non re vera horribilis.

58 Tum gemini fratres Tyburta moenia linguunt,
 Fratris Tyburti dictam cognomine gentem,
 Catillusque, acerque Coras, Argiva iuventus;
 Et primam ante aciem densa inter tela feruntur,
 Ceu duo nubigena cum vertice montis ab alto
 Descendunt Centauri, Homolen, Othrynque niualem
 B Linquentes cursu rapido, dat cunctibus ingens
 Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.

Tyburta moenia linguunt. De Græcia tres fratres venerunt ad Italiam: Catillus, Coras, Tybur vel Tyburnus. Hi simul omnes unam fecere civitatem, & eam de fratris maioris nomine Tybur appellaverunt: hec & alias fecerint singuli. Nunc ergo dicit duos ad bella venisse, de misso in civitate ad eutodiam Tyburno vel Tyburte. *Catillus.* Unde mons Catilli, quem Catelli dicunt per corruptionem, iuxta Tibur. *Coras.* A cuius nomine est civitas in Italia. *Descendunt Centauri.* Ex hac comparatione equites eos fuisse intelligimus. Quod tamen dicturus est postea, Nec non celereque Latini. Et cum fratre Coras, & virginis ala Camilla. *Homolen, Othrynque niualem.*
 C Montes Thellalæ. *Ingens Sylva locum, & magno cedunt virgulta fragore.* Cedit sylva, cedunt & virgulta, *Fragore.* Cum utique à minore ad maius venire debuerit.

59 Nec Præneste fundator desuit urbis,
 Vulcano genitum, pecora inter agrestia regem,
 Inuentum que focis omnis quem credidi etas,
 Caculi. hunc legio late comitatur agrestis:
 Quique altum Præneste viri, quique arua Gabina
 Iunonis gelidumque Anienem, & rosifidarius
 D Hernica saxa colunt: quos diues Anagnia pascit,
 Quos Amasene pater, non illis omnibus arma,
 Nec elypei, currusve sonant: pars maxima glandes
 Luvenis plumbi spargit, pars spicula gestat
 Bina manu, fuliosque lupi de pelle galeros
 Tegmen habet capitis, vestigia nuda sinistri
 Instituere pedis, crudus tegit altera pero.

Nec Præneste fundator desuit urbi. De civitatibus totius orbis multi quidem scripserunt: ad plenum tamen Ptolomæus Græce, Latine Plinius. De Italicis etiam urbibus Iguus plenissime scripsit, & Cato in originibus. Apud omnes tamen si diligenter advertas, de authoribus conditarum urbium dissensio invenitur, adeo ut ne urbis quidæ Romæ origo possit diligenter agnosci. Nam Salustius dicit *Urben Romam*, frus ego accepi, condidera atque habuere in initio Troiani. Et cum his *Abarigines.* Alij dicunt ab Euandro: secundum quos Virgilius, Tunc rex Euandrus Romam condidit: or arcis. Alij à Romulo, vt. En huius nate auspiciis illa inelyta Roma. Si igitur tantæ civitatis certa ratio non apparet, non mirum si in aliarum opinione dubitatur. Unde nec historicos, nec commentatores varia dicentes imperitiæ condemnare debemus. Nam antiquitas ipsa creavit errorem, & plerique fundant, plerique augent, & ad se transferunt nominar: quam rem etiam non paruum errorem afferre manifestum est. Vt ecce Laurentum à Pico factum est, vt. Laurentis regia Pici. Item à Lauinio Latini fratre, & Lauinium dictum. Item à Latino Laurentum. Item à Launio Laurolanum. *Nec Præneste fundator desuit urbi.* Præneste locus est haud longe ab vrbe, dictus *Præneste*, id est ab illicibus, quæ illic abundant. Ibi erant Pontifices & dij Indigetes, sicut etiã Romæ. Erant etiam duo fratres qui diui appellabantur. Horum toror dum ad focum sederet, desiliens scintilla eius vterum percussit: inde dicitur concepisse. Postea enixa puerum iuxta templum Iouis abiecit: quem virgines aquatim euntes iuxta ignem inuentum sustulerunt: quæ haud longe à

fonte erat. Vnde Vulcani dictus est filius. *Cæculum* autem, ideo quia oculis minoribus fuit: quam rem frequenter efficit fumus. Hic postea collecta multitudo, postquam diu latrocinatus est, Prænestinam civitatem in montibus condidit. Et cum ad ludos, vicinos populos inuitasset cepit eos hortari vt secum habitarent, & pro gloria iactare se filium esse Vulcani. Quod cum illi non crederent, inuocato Vulcano vt eum filium comprobaret, omnis illius multitudinis chorus est flamma circumdatus. Quo facto commoti omnes simul habitauerunt, & Vulcani filium esse crediderunt. Hinc est, *Omnia quem credidit ætas*. Quasi post dubitationem: & quia sine dubio ætas varia in spectaculis fuit. *Altum Præneste*. Cato dicit, *Quia is locus montibus præstet, Præneste oppido nomen dedit*. Ergo altum quia in montibus locatum. Dicimus autem & hoc Præneste: vt, *Quique altum Præneste viri*. Et hæc Prænests, vnde est. Cum primam aciem Præneste sub ipsa Strati. *Quique arua Gabina Imovis*. Gabij diu in agris morati, tandem Gabios condiderunt. Vnde perire arua dixit, non mœnia. Sane Iuno illie, religiosissime, colitur. Et autem locus haud longe ab Vrbe. *Ge'idumque Anienem*. Anio fluuius haud longe ab Vrbe est: sed hic Euphonia fecutus est. Nam Ennius Anionem dixit iuxta regulam. *Hernica saxa colunt*. Sabinorum lingua, saxa Hernæ vocantur. Quidam dux magnus Sabinos de suis locis elicit, & habitare secum fecit saxosis in montibus. Vnde dicta sunt Hernica loca, & populi Hernici. *Dives Anagnia*. Aut fertilis: aut alludit ad historiam. Nam Antonius Augusti sorore contempta, postquam Cleopatram duxit vxorem, monetam eius nomine in Anagnia ciuitate inussit ferri. *Quos Amasene pater*. Aut pascis: vt sit Antiproxis. Nam Amasenus est fluuius, qui Anagninenses agros inrigat. *Arma, Scuta Nec clypei*. Scuta maiora: dicta ab eo quod celent corpus, *dm. H. xii. xvi. Fulvosque lupi de pelle galeros*. Galerius genus est pilei, quod Fronto genere neutro dicit hoc galerum. *Vestigi: nuda sinistri Institure pedis*. Atqui ipse est in pugnantibus primus: sed bene nudus est, quia tegitur scuto. Dextrum autem rectum conueniebat esse, quasi ab armis remotum. *Pexo* autem, rusticum calceamentum. Et traxit hoc à Græciæ, more, vnde illi sicut dictum est transferant, vbi hoc calceamenti fuerat genus.

60 *At Messapus equum domitor, Neptunia proles,
Quem neque fas igni cuiquam, nec sternere ferro,
Iampridem resides populos, de suaque bello
Agmina in arma vocat subito, ferrumque retractat.
Hi Fescenninas acies, equosque Faliscos,
Hi Soractis habent arces, Flauiniaque arua,
Et Cumini cum monte lacum, lucosque Capenos.
Ibant equati numero, regemque canebant:
Ceu quondam niuei liquida inter nubila cyncis,
Cum sese è pastu referunt, & longa canoros
Dant per colla modos, sonat amnis, & Asia longe
Pulsa palus.
Nec quisquam ex aratis acies ex agmine tanto
Misceri putet, æriam sed gurgite ab alto
Vrgeri volucrum raurarum ad littora nubem.*

At Messapus equum, domitor Neptuni: proles. Hic per mare ad Italiam venit. Vnde Neptuni dictus est filius, quem inuulnerabilem ideo dicit, qui nusquam perit nec in bello. Ignem autem ei nocere non posse propter Neptunum dicit, quia aquarum deus. Ab hoc Ennius dicit se originem ducere: vnde nunc & cantantes inducit eius locios: & eos comparat cyncis. Domitor autem equorum, quasi animalium quæ pater inuenerat. *Hi Fescenninas acies*. Fescennium oppidum est, vbi nuptialia inuenta sunt carmina. Hi autem populi ab Atheniensibus ducunt originem. *Æquosque Faliscos*. Faliscos Halesus condidit. Hi autem immutato *F* in *F*, Falisci dicti sunt: sicut febris dicitur, quæ ante hebris dicebatur: Formiæ, quæ Hormiæ fuerunt, *Sori & equi*. Nam posteritas in multis nominibus *F* pro *H* posuit. *Æquos* autem dicit, id est iustos, quia popularum accepit: quas ab Atheniensibus habuerant. *Hi Soractis habent arces*. Soracte, qui est mons apud Iripinos haud longe à Flamina: de quo Horatius, *Vides vt alta Siet niue candidum Soracte*. *Flauiniaque arua*. Locus est in Italia Flauinium nomine. *Et Cumini cum monte lacum*. Et lacus &

- A** eus, & mons hoc nomine appellantur. Sane hoc fabula habet: Aliquando Hercules ad hos populos venit, qui cum à singulis prouocaretur ad ostendendam victutem, defixisse dicitur veetem ferreum quo exercebatur: qui cum terræ esset affixus, & à nullo potuisset auferri, eum rogatus sustulit. Vnde immensa vis aquæ secuta est, quæ Cuminum lacum fecit. *Lacusque Capnos.* Hos dicit Cato Veientum condidisse auxilio regis Propertij qui eos Capenam, cum adoleuissent, miserat. Vnde & porta Capena, quæ iuxta Capenos est, nomen accepit. *Aequati numero.* Digesti in ordinem. Hinc sepe numero icipsi. Hoc est ordine congruenter, sicut decebat, rationabiliter. *Liquida inter nubila.* Puras, sed nihil tam contrarium nubibus. Nam liquida non sunt, vt in quiro diximus vbi est. Liquidis in nubibus arsit arundo. Vnde nubes pro aëre accipimus positas. *Et longa canoros Dani per colla modos.* Secundum Plinium qui ait in naturali historia. *ycnos. idè iuanus caure, quia colla longa & inflexa habent: & ne esse est eluctante voce per longum & flexuosum variis reade modulationis. Sonat amnis & Asia.* Caurum dicit, qui cohaeret Asiae paludi: quam cum significamus, a longa est, cum sit breuis si prouinciam significare voluerimus, quod significatur in Georgicis, vt, Atque Asia cum Dulcibus in pratis rimantur prata. Cauri. nam cum Asiam de prouincia dicimus a breuis est, vt, Postquam res Asiae. *Voluerum raucarum.* Raucum *est sicut graue olens.* Nam legimus. Graditer spirantis copia Tymbræ. Sciendum tamen Virgilium secundum morem prouinciæ iuxta locutum: in qua bene canentes cyni raucio res vocantur.

61 *Ecce Sabinorum prisco de sanguine, magnum
Amen agens Clausus, magneque ipse agminis instar.
Claudia nunc à quo diffunditur & tribus & gens
Per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
Una ingens Amiterna cohors, priscaeque Quirites,
Ereii manus omnis, oliviferaeque Mutusca:
Qui Nomentum urbem, qui rosea rura Velini,
Qui Tetricæ horrentis rupes, montemque Seuerum,
Casperiamque colunt, Forulosque, & flumen Hymella:
Qui Tyberim Fabarimque bibunt: quos frigida misit
Nursia, & Hortinae classes, populique Latini:
Quosque secans enfaustum interluit Allia nomen.*

- E**cce Sabinorum prisco de sanguine. Viurpat hoc. Nam Clausus Sabinorum dux, post exactos reges cum quinque millibus clientum & amicorum Romam venit: & susceptus habitandam partem urbis accepit: ex quo Claudia & tribus est & familia nominata. *Prisco de sanguine.* De antiquis Sabinis. *Magnum agmen.* Propter quinque millia clientum, *Partem data Roma Sabinis.* Hoc de alia traxit historia. Nam post Sabinorum raptum, & factum inter Romulum & Titum Tatium foedus recepti in urbem Sabinum sunt: sed hac lege vt in omnibus essent ciues Romani, excepta suffragij latione, nam magistratus non creabant. *Amiterna cohors.* De Amiterno oppido. *Priscaeque Quirites.* Id est Sabini. Prisci autem ideo, quia post sedus Titij & Romuli placuit vt quasi vnus de duobus fieret populus. Vnde & Romani Quirites dicti sunt, quod nomen Sabinorum fuerat à ciuitate Curibus: & Sabini à Romulo Romani dicti sunt. *Ereii manus omnis.* Oppidum est dictum à Iunone, id est *ere,* quæ illi colitur. *Oliviferaeque Mutusca.* Hæc Trebera postea dicta est, quam modo Tribulam dicunt: apud quam Hannibal deiecit populum romanum. Lucanus, *Cannarum fuimus Trebiaeque iuuentus. Qui Nomentum urbem.* Hoc ex tua persona dicit poeta. Nam adhuc ciuitas Nomentana non fuerat vt in texto ad, *Hic ubi Nomentum & Gabios. Item,* Hæc tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terræ. *Rosea rura Velini.* Velinus lacus est circa reate iuxta agrum qui rosulanus vocatur. Varo tamen dicit lacum hunc à quodam consule in Narran vel Narren fluum (nam vtunque dicitur) esse diffusum: post quod tanta est ea loca fecunda fertilitas, vt etiam pericæ longitudinem altitudo superat herbarum: quintetiam quantum per diem demptum esset, tantum per nocte crecebat. Quod Virgilius ad quam prouinciam transtulit, dicens, Et quantum longis carpent armenta diebus, Exigua tantum gelidus ros nocte reponet. *Tetricæ horrentis rupes.* Tetricus mons in Piceno aperimus. Vnde tristes homines, tetricos dicimus. *Montemque Seuerum.* Proprium nomen montis est: sicut agri, roseus Casperiæque colunt. Casperia Foruli & ciuitates iunt. *Flumen Hymella.* Hymella fluitus est: & sic dixit Hymella flumen, vt Butroti urbem, *Qui Tyberim Fabarimque bibunt.* Bene bibunt, nam Tyberis

in Tuscia oritur: sed transit etiam per Sabinos. Vnde *libunt*, non *possidunt* dixit. Et sciendū Tur-
no dari auxilium à tractu Piceni Samnij Campaniæ, & pro parte Apuliæ: omnis vero Tuscia tu-
perior & Veneta Æneæ præstitit auxilium. Fabarim autem quem dicit, etiam ipse per Sabinos
transit, & Farfarus dicitur. Plautus, *Dissipabo te tanquam folia Farfari*. Ovidius, *Et amare Farfa-
rus umbra*. *Frigida misti Nursia*. Piceni ciuitas. *Frigida* autem, aut te vera, aut certe venenola, no-
cens Græci, nanque ubique in conuentionibus suis Nursinos sceleratos appellauerunt: & scimus
amare Virgilium historia: unrem per transitum tangere. *Hortine classes*. Hortini equites qui
classes dicuntur. Vnde & eorum tubas classica dicimus: & partes populi classes vocamus, quas
quinque fuisse legimus. *Populique Latini*. Qui intererant Albani montis vitærationi. *Infaustum
interitum*. *Alia* in nomen. Alia fluius haud longe ab vrbe est: iuxta quem Galli, Brenno ducè, deci-
mo quinto calendarum Augustarum die deleto exercitu, post triduū etiam urbem vltauerunt
excepto Capitolio. Sane Alia dicitur, cui propter metri necessitatem, vnum *L* addidit, vt Alia di-
ceret, sicut reliquias & reliquias, vnde apparet bene dixisse Lucanum: *Quos Alie Clades*.

62. *Quem multi Libyco voluntur marmore fluctus,
Sæuis ubi Orion hybernis conditur undis,
Vel cum sole nouo densa torrentur arista,
Aut Hermi Campo, aut Lycia flauentibus aruis:
Scuta sonant, pulsque pedum tremi, & excita tellus.
Hinc Agamemnonius Troiani nominis hostis
Curru iungit Halesus equos, Turnoque feroces
Mille rapit populos: vertunt felicia Baccho
Massica qui rastris, & quos de colibus altis
Aurunci misere patres, Sidicinaque iuxta
Æquora: quique Cales linguunt: amnisque vadose
Accola Vulturini, pariterque Saticulus asper
Oscorumque manus, teretes sunt acides illis
Tela: sed hæc lento mos est aptare flagello.
Lenas cetra tegit, falcatis cominus enses.*

Marmore. Mari. *Vel cum sole nouo torrentur arista*. Prima æstatis parte. Nam proprie sol nouus
est octauo calendas Ianuarias: sed tunc non sunt arista quas ab ariditate dictas esse constat. *Her-
mi campo*. Hermus Lydia fluius, qui superflus campis gignit fertilitatem. Vnde arenas aureas
fingitur trahere. *Lycia flauentibus aruis*. Fertilis frugum provincia. *Hinc Agamemnonius Troiani
nominis hostis*. Hunc Agamemnonis plerique comitem, plerique nothum suum volunt: qui con-
uenisset ad Italiam aduocato aduentu Æneæ, in bellum ruit, non amore Turni, sed odio hostilita-
tis antiquæ. Vnde ait, Troiani nominis hostis. *Rapit populos*, rapit adducit. Etiam Campaniæ
loca commemorat. Nam Massicus mons est viribus plenus. Massica autem dixit, vt Menela. *Au-
runci misere patres*. Illi Græce Aulones nominantur. *Sidicinaque iuxta Æquora*. Ab oppido
quod Sidicinum dicitur. *Cales linguunt*. Ciuitas est Campaniæ. Nam in flaminia est, quæ Cale
dicitur. Est & in Gallia hoc nomine, quam Salustius captam à Perpenna commemorat. *Amnis-
que vadose*. *Accola Vulturini*. Fluius iuxta Cumas cadit in mare. *Saticulus asper*. Populus Campa-
niæ asper moribus. *Oscorumque manus*. Capuenses dicit, qui ante Oici appellati sunt, quod illic
plurimi abundauerunt serpentes. *Acides illis Tela*. Achides sunt tela quædam antiqua, adeo vt nec
vsquam commemorentur in bello. Legitur tamen quod sint clauæ cubito semis factæ, eminenti-
bus hinc & hinc acuminibus quibusdam: quæ ita in hostem iaciuntur religatæ loro vel lino,
vt peractis vulneribus possint redire. Putatur tamen esse teli genus, quod per flagellum in im-
mentum iaci potest. *Lenas cetra tegit*. Scutum loreum quo vtuntur Afri & Hispani. *Falcatis comi-
nis enses*. Adiecta uarietatem. Nim consequens fuerat, *Dexteris armant gladij falcatis*. Falcatus
autem ensis est harpe, qua vitus est Lucanus *Harpen alterius monstri iam cæde rubentem*.

63. *Nec tu carminibus nostris inductus abibus
Oëbale, quem generasse Telon, Scethide Nympha*

Fertur,

- A** Fertur Teleboïm Capreas cum regna teneret
 Iam senior: patris sed non & filius arvis
 Contentus, late iam cum ditione premebat.
 Sarrastis populos, & quæ rigat aquora Sarnus:
 Quique rufus Batulunque tenent, atque arua Celenna:
 Et quos mal' fera despectant mœnia Bella,
 Teutonico ritu soliti torquere cæteras:
 Tegmina queis capitum raptus de subere cortex,
 Erataque micant pelta, micat creus ensis.
- B** Et te montosa misere in prælia Nursæ,
 Vfers, insignem fama & felicibus armis.
 Horrida præcipue cui gens assuetaque multo
 Venatu nemorum, duris Æquicula glebis:
 Armatis terram exercent: semperque recentes
 Conuictare iuuat prædas, & viuere rapio.

C **O** *Obalo*. *O* *Obalus* filius est *Telonis* & *Nymphæ Sebethidis*. Hæc autem est iuxta *Neapolim*. Sed *Telon* diu regnauit apud *Capreas* infulam contra *Neapolim* sitam. *Filius* vero eius *patriis* non contentus imperiis, transit ad *Campaniam*: & multis populis iungatis iuum dilatauit imperium. *Teleboïm Capreas cum regna teneret*. Cum teneret *Capreas* regna *Teleboïm*. Nam *Teleboæ* *Caprearum* iunt populi, quos *Telon* tuo regebât imperio: quidam dicunt *Capreas* à *Capreo*, qui in illis regionibus potens fuit nominatus. *Sarrastis populos*. *Populi* *Campaniæ* iunt à *Sarno* fluuiio. *Conon* in eo libro quem de *Italia* scripsit, quidam *Pelagos* alioque ex *Peloponneso* conuenas ad eum locum *Italia* uenisse dicit, cui nullum antea nomen fuerit, & flumini quem incolerent *Sarno* nomen imposuisse ex appellatione patrij fluminis, & se *Sarrastes* appellasse: in inter multa oppida *Neuceriam* condiderunt. *Rufus Batulunque tenent*. *Castella* *Campaniæ* à *Seminibus* condita. *Arua Celenna*. *Iunonis* locus *Campaniæ* est, *Celennæ* locus iace: *Iunoni*. Et quos malifera d. sp. et n. mania *Belle*. *Mulri* *Nolam* uolunt intelligi: & dicunt iratum *Virgilium* nomen eius mutasse propter sibi negarum hospitium: & ita aperte noluisse dicere, sed ostendere per periphrasim. Nam illic *Punica* mala nascuntur, ut nunc *Bella* pro *Nola* posuerit. Alij uolunt accipi ut sit *Synaxia*, hæc, & legatur mœnia *Abellæ*. Quidam hanc ciuitatem à rege *Murano* conditam *Mœriam* nomine uocant ferunt, sed *Græcos* primo eam incoluisse quæ ab nucibus *abellanis* *Abella* nomen accepit. Alij quod *imbelle* vulgus & otiosum ibi fuerit, ideo *Abellam* appellatam, huius ciuitis cum loca circa *Capuam* possiderent, orto tumultu interisse, aliosque fugientes *Mœriam* abiisse & eius incolis intruisse * & quod *imbelliores* fuerint, *Abellanos* dictos. *Cæteras*. *Tela* *Gallica*. *Vnde* & *Teutonico* cum ritum dixit. *Cæteras* quidam afferunt teli genus esse tale quale *achides* sunt ex materia quam maxime lenta, ... * cubitus longitudine, tota fere clauis ferreis illigata, quam in hostem iaculantes lineis quibus eam adnauerunt recipere faciebant. *Cæteras* autem lingua *Theologica* hæc dicuntur. *Rantus d. subere cor ex*. Bene raptus, id est raptim sublatus, quia recens suberis cortex in quamuis totam tota flectitur facilitate. *Montosa Nursæ*. Ciuitas in montibus posita. *Insignem fama*. Bene fama quia occiditur: ut *Vientemque*, *Gyas* cedit, & *Tolumnius* augur. *Horrida præcipue cui gens*. *Æquicolum* gentem dicit, & morum & vitæ qualitate præduram. Sane aliud pendet ex alio. Ideo erant horridi, quia venabantur: ideo venabantur, quia habebant duras glebas, id est infertiles. Nim molles, feraces sunt: ut in *Georgicis* docet. Et cui putre solum, namque hoc imitatur arando.

- 64 **Q**uin & *Marrubia* uenit de gente sacerdos,
 Fronde super galeam, & felix conptis olivæ
 Archippi regis missa fortissimus Umbro:
 Vipereo generi & grauius spirantibus hydri
 Spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
 Mulcebatque uas, & morsus arte leuabat,
 Sed non *Dardania* medicari cuspibus ictum
 Eualui: neque enim iuuere in uulnera cantus.

Somniferi, & Marsis quæ sita in montibus herba.
Te nemus Angitia, vitrea te Fucinus undas
Te liquidi fleuere lacus.

Quin & Marrubia vni: de gente sacerdos. Medea quando relicta Colchis Iasonem secuta est, dicitur ad Italiam peruenisse: & populos quosdam circa Fucinum ingentem lacum habitantes, qui Marrubij appellabantur, quasi circa mare habitantes: propter paludis magnitudinem docuit remedia contra serpentes. Quamquam alij Marrubios à rege dictos velint. Hi ergo populi Medeam Angitiam nominauerunt ab eo quod eius carminibus serpentes angerent. Ab his nunc Umbro nem venisse dicit non regem, sed ducem. Sunt autem isti Marforum populi. *Fronde siper galeam, & felici comptus oliua.* Frontibus comptus fertur oliua. *Vipereo generi.* Terrenis serpentibus. *Graviter spirantibus hydri.* Aquæ serpentibus; *Graviter autem spirantibus,* solo nocentibus fitu. Lucanus, *Ante venena nocent Spargere.* Conficere, vt Cicero, *Et spargere venena didicerunt.* *Arte lenabat.* Leuiore esse faciebat, vt, *Nostrumque leues quæcunque laborem.* *Medicari cuspidis ictum.* Medicor illam rem & illi rei: sicut modulor. *Li quidi fleuere lacus,* Etiam alij.

65 *Ibat & Hippoliti proles pulcherrima bello,*
Virbius: insignem quem mater Arctia misit,
E ductum Agerie lucis, Hymetia circum
Littora: pinguis ubi & placabilis ara Diane.
Namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouerca
Occiderit, patriasque explevit sanguine pœnas,
Turbatus distractu equi, ad sidera rursus
Aethera & superas coeli venisse sub auras,
Pœonis reuocatum herbis, & amore Diana.

Ibat & Hippoliti proles pulcherrima bello Virbius. Theseus mortua Hippolyte Phedram Minois & Pasiphae si iam iuperduxit Hippolito. Qui cum illam de stupro interpellantem contempisset, falso delatus ad patrem est, quod ei vim voluisset inferre. Ille Egeum patrem rogauit, vt se vlcisceretur: qui agitati curtus, Hippolyto immisit focam: qua equi terribi eum traxerunt. Tunc Diana eius castitate comota, reuocauit eum in vitam per Aesculapium filium Apollinis & Coronidis, qui natus erat exlecto matris ventre, ideo quod cum Apollo audisset à Corua eius custode eam adulterium committere, iratus Coronidem, maturo iam partu, confixit sagittis. Coruum vero nigrum fecit ex albo: & exlecto ventre Coronidis produxit Aesculapium, qui tactus est medicina peritus. Hunc postea Iuppiter propter reuocatum Hippolytum interemit. Vnde Apollo iratus Cyclopa fabricatores fulminum confixit sagittis, ob quam rem à Ione iustus est Admeti regis nouem annis apud Afrisum armenta pascere diuinitate deposita. Sed Diana Hippolytum reuocatum ab inferis in Arctia Nymphæ commendauit Ageria: & eum Virbium, quasi biuivum iussit vocari: cuius nunc filium cognomine dicit in bellum venire: adeo omnia ista fabulosa sunt. Nam cum castus ubique inductus sit, & qui semper solus habitauerit, habuisse tamen fingitur filium. Re vera autem, & vt supra diximus, Virbius est nomen coniunctum Dianæ, vt matris dicitur Atis, Mineruæ Erichthonius, Veneri Adonis. *Quæ mater Arctia misit.* Ciuitas iuxta Albani. Mater autem propter Augustum dicit, qui fuerat ex Arctina matre progenitus: ac si diceret, quæ tanti auctor est generis. *Agerie Lucis.* Nympha in Aricino nemore, quam amicam suam Numa esse fingebat, ad si mandam legum suarum auctoritatem, *Pinguis ubi & placabilis ara Diana.* Pinguis frequenti sacrificio: placabilis autem, ac si dicei, et, non quæ ante fuit, vel illic vel apud Centauros humano gaudens etuore: quam historiam plene in secundo inuenies, cum Iphigeniæ incidit commemoratio. *Arte nouerca Occidit.* Bene vim sceleris expressit sola noueræ commemoratione. *Pœonis reuocatum herbis.* Aut medicinalibus: à Peone medico deorum, qui Pœon secundum Doricos dicitur: secundum rationem, Pœon. Aut: re veram herbam Pœoniam dicit, cuius Creta ferax est. *Et amore Diana.* Amore id est cura.

66 *Tum pater omnipotens, aliquem indignatus ab umbris*
Mortalem inferis ad lumina surgere vite,

Ipsa

- A** Ipse repertorem medicina talis & artis,
 Fulmine Phœbigenam Stygias detrusit ad undas.
 At Trinia Hippolitum secretis alma recondit
 Sedibus, & Nympha Egeria, nemorique relegat,
 Solus ubi in sylvis Italis ignobilis auum
 Exigeret, versoque ubi nomine Virbius esset.
 Unde etiam Trinia templo lucisque sacratæ
 Cornipedes arcentur equi, quod luctore currum
 Et iuuenem monstros pauidi effudere marinis.
B Filius ardenteis haud secius equore campi
 Exercebat equos, curruque in bella ruebat.

Medicina talis & artis. Quæ etiam fata dissolueret, Pœnigenam. Matre Pœna genitum. Alij Phœbi-
 genam legunt, vt Probus. Relegat. Commendat ab alijs segregatum. *Solus.* In solis locis. Nam so-
 lus quomodo, qui filium dicitur iuscipisse? *Ignobilis.* Non vilis, sed ignotus, quanquam possit
 etiam ad illud referri, quod dicunt quibuidam artibus hominum vitam vltra fata protendi: ita
 tamen vt solam habeant vitam imaginationem, videntur enim omnia facere, nec faciunt. *Æuum.*
 Æuum est ætas perpetua: cuius neque initium, neque extremum nascitur, sed hoc modo æuum
 ætatem Hippolyti p. fuit. Veteres æuum etiam deorum vitam dicebant, nam & *Virbius* inter
 deos colitur. Virbium autem quidam Solem putant esse, cuius simulachrum non est fas attinge-
 re, Propter quod nec Sol tangitur. *Versoque ubi nomine.* De re facto: vt, Oestrum Graij vertere vo-
 cantes. *Unde etiam Trinia templo.* Exponit etiam. Nam Callimachus scripsit quædam in quibus etiam
 hoc commemorat. *Arcentur equi.* Quoniam apud quosdam gentes ad aram equo sedere permit-
 tebatur. *Haud secius.* Non legius patre. Dicit autem tantæ eum fuisse audaciæ, vt nec patre
 mortis terreretur exemplo.

- C** 67 Ipse inter primos præstanti corpore Turnus
 Veritur arma tenens, & toto vertice supra est.
 Cui triplici crinita iuba galea alta Chimærem
 Sustinet, & Etneos efflantem faucibus igneis:
 Tam magis illa fremens, & tristibus effera flammis,
 Quam magis effuso crudescunt sanguine pugna.
 At leuem clypeum sublatis cornibus Io
 Auro insignibat, iam seuis obsita, iam bos.
 Argumentum ingens, & custos virginis Argus,
 Calataque annem fundens pater Inachus urna.

D *Veritur.* Id est agit. *Et toto vertice supra est.* Staius, *Et toto despectat corpore bellum.* *Ætneos ef-*
flantem faucibus igneis. Nimios: quantos habet Ætnea. *Tam magis illa fremens, & tristibus effera*
flammis, Quam magis effuso crudescunt sanguine pugna. Legitur in arte, quod tam magis, maxime,
 minus, minime, positiuo tantum iungantur: quod tamen tunc obseruatur, si ponantur ad aug-
 mentum istæ particulæ: tunc enim vitiosam faciunt elocutionem. Cæterum si ad exæquationem
 posita sint, possunt vel comparatiuo, vel superlatiuo, vel pro his gradibus ipsæ inter se iungi.
 Hinc ergo est, *Tam magis illa fremens & tristibus effera flammis, Quam magis effuso crudescunt san-*
guine pugna. Non enim ad prælationem posita sunt sed ad exæquationem. Maiores enim nostri
 vita non in dicto, sed in significatione esse voluerunt. Hinc est in Sallustio, *Ita quam quisque*
pestime fecit, tam maxime tutus est. Nam & hic exæquatio est non comparatio. *Io Auro insig-*
nat. Hæc Inachi filia Argiuorum fluminis fuit. Hanc amavit Iupiter: & dum cum ea esset, Iuno
 superuenit. Timens ille ne deprehenderetur. Ionem mutauit in vaccam: & eam poscenti dedit
 Iunoni, ne pellicem conficeretur: cui Iuno Argum oculatum omnibus membris Aristoris filium
 custodem apponit. Quem cum Iupiter per Mercurium interemisset, Iuno eum in pauonem mu-
 tauit: Ioni vero immisit œstrum, quo diu exagitata ad Ægyptum venit, & Iouis voluntate in I-
 sin mutata colique cœpta est. *Insignibat.* Signo suo clarum esse faciebat, sua pictura insignem fa-
 ciebat. *Argumentum ingens.* Aut tabula, vt Cicero, *Argentea ita erant in valuis.* Aut re vera argumē-

tum quo se Græcum probare cupiebat. Hoc enim etiam Amata superius dixit, Inachus Acrisiusque patres, mediæque Misene. Custos. Ne reuerti posset in formam priorem. Pater Inachus. Pater non tantum ipsius Iouis: sed author originis Turri.

68 *Insequitur nimbus peditum, clypeataque totis
Agmina densentur campis, Arginaque pubes,
Auruncæque manus, Rutuli veteresque Sicani,
Et Sacranæ acies, & picti scuta Labici:
Qui saltus Tyberine tuos sacrumque Numici
Littus arant, Rutulosque exercent vomere colles,
Circaumque iugum: quis Iuppiter Anxuris aruis
Præsidet, & viridi gaudens Feronia luo:
Qua Saturæ iacet atra palus, gelidusque per imas
Quærit iter valles, atque in mare conditur Vfers.*

Totum Agmina densentur campis. Qui oculis poterant subiacere. Densentur autem, denso denso dicimus, aliter non. Arginaque pubes. Et hoc ad generis, ut supra diximus, pertinet probationem: quod cum sequebantur Argiui, Veteresque Sicani. Bene veteres: nam ubi nunc Roma est, ibi fuerunt Sicani: quos postea pepulerunt Aborigines. Sacranæ acies. Dicunt quendam Corybantem venisse ad Italiam, & tenuisse loca quæ nunc vicina sunt. Ex eo populos ducentes originem Sacranos appellatos. Nam sacra sunt Matri deum Corybantes. Alij Sacranas acies Ardearum volunt, qui aliquando cum pestilentia laborarent, ver iacrum vouerunt. Vnde Sacrani dicti sunt. Picti scuta Labici. Glaucus Minois filius venit ad Italiam: & cum sibi imperium posceret, nec acciperet: ideo quod nihil præstabat sicut eius pater præstiterat: Zonam eis transmittendo, cum antehac diuincti essent, ostendit scutum, a quo & ipse Labicus dictus est: & ex eo populi, *scuta Labici*, quam latine amplam vocamus. Picti autem scuta: i. in bello frequenter probati. Nam apud maiores virorum fortium picta erant scuta: contra inertium & tyronum pura erant. Vnde est Parmaque inglorius alba, i. non picta. Qui saltus Tyberine tuos. Non originem, ut diximus supra. Sacrumque Numici Littus arant. Aut iam tunc sacrum: aut Prolepsis est. nam consecratus est Numicus postquam inuentum est illic cadaver Aeneæ. Littus arant. Littus fluminis: ut Viridique in littore conspicitur sus. Circaumque iugum. Circa hunc tractum Campaniæ colebatur puer Iuppiter, qui Auxurus dicebatur, quasi *auxilium dedit*, id est sine nouacula: quia barbam nunquam tasseret, & Iuno virgo quæ Feronia dicebatur. Est autem fons in Campania iuxta Terracinam, quæ aliquando Anxiris est dicta. Et viridi gaudens Feronia luo. Non vacat quod addidit viridi. Nam cum aliquando huius fontis lucus fortuito arsisset incendio, & vellent incolæ exinde transferre simulacra, subito reuiuuit. Qua Saturæ iacet atra palus. Secuudum hanc lectionem re vera saturam paludem intellegimus. sed alij Astura legunt: quod si est paludem pro flumine posuit. Nam haud longe à Terracina oppidum est Astura, & eiusdem cognominis fluuius. Quærit iter valles. Satis signatis expressit flumen angustum. Contra de Tyberino ait, In mare prorumpit.

69 *Hos super aduenit Volsca de gente Camilla,
Agmen agens equitum, & florentis ære cateruas,
Bellatrix. non illa colo calathisve Mineræ
Fœmineas assuetæ manus, sed prælia virgo
Dura pati, cursuque pedum præuerrere ventos.
Illa vel intacta segetis per summa volaret
Gnamina, nec teneras cursu lasisset aristas:
Vel mare per medium fluctu suspensa tumentis
Ferret iter, celeres nec tingeret æquore plantas.
Illam omnis tectis agrisque effusa iuuentus,
Turbaque miratur matrum, & prospectat euntem,
Attonitis inhians animis: ut regius ostro
Vellet honos leueis humeros, ut sibula crinem
Auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram,*

Et pa-

Et pastorem præfixa cuspidè myrtum.

A

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla. Prudenter post impletam commemorationem viro-
rum transit ad foeminas. Ita enim & de Troians legitur, qui vitimum Amazonum auxilium po-
stulauerunt. Quæ res ab Homero prætermisâ est. Sane iam prælagium est infelicitatis futuræ,
quod inter ipsa principia armantur & foemina. *Volsca de gente.* De Priuerno Vollicorum oppido,
vt, Priuernum antiqua Metabus cum excederet vrbe. *Florentem ære catoruas.* Ennius & Lucretius
florens dicunt. omne quod nitidum est: hoc est secutus Virgilius. Aliter Acyrologia est. Lucre-
tius, *Floreat manibus ponus.* *Calisthivæ Mineruæ.* Minerua & armorum dea est, & lanificij: sed Ca-
milla animum ad arma sola contulit. *Cursuque pedum.* Bene pedum adiecit, ne per equum eius glo-
ria minueretur: quod ei obiicitur. Quid tamen egregium, si foemina forti Fidis equos? *Aristas.*
Aristæ autem sunt primæ ipicæ partes, ab eo quod primæ arefcant dictæ. *Tingeret.* Mergeret: vt,
Tingat equos. *Iuuentus.* Turbaque miratur matrum. Ante, ornatum eius: post, arma dicturus est.
Vnde hystero proteron in respondendo esse voluerunt: vt, Ornatum matres, viri vero arma mi-
rentur. Sed melior sensus est, si sicut dictum est, accipiamus. Ea enim sexus vterque miratur quæ
sunt posita contra opinionem, vt mirentur foemina arma in muliere, viri ornatum in bellatri-
ce. *Inhians.* Stupore quodam in ore patefacto. *Lyciam pharetram.* Quasi Lyciam, Vt legimus: Cre-
tenses sagittas. *Pastorem præfixa cuspidè myrtum.* Quia hoc pugnare pastores solent. *Myrtum.* Non
hastam myrteam, sed ipsam myrtum. Statius. *Lernæam iacis ille trabem.*

C

P. VIRGILII MARONIS
ÆNEIDOS. LIBER VIII.

D

*T belli signum Laurenti Turnus ab arce
Extulit, & rauco strepuerunt cornua cantu:
Vtque acris concussit equos, utque impulit arma:
Exemplo turbati animi: simul omne tumultu
Coniurat, trepido Latium: sauisque iuuentus
Efferæ, ductores primi, Messapus & Vfsus,
Contempriorque deum Mezentius, undique cogunt
Auxilia, & latos vastant cultoribus agros.*

E

*V*T belli signum Laurenti Turnus ab arce Extulit. Apud maiores nostros tria erant militiae gene-
ra in bellis gerendis. Nam aut legitima erat militia, aut coniuratio, aut euocatio. Legitima
erat militia eorum, qui singuli iurabāt pro republica se esse facturos: nec discedere nisi comple-
tis stipendiis, id est militiae temporibus, & sacramentum vocabatur. vt *Æn. 2* Fas mihi Graiorum
sacrata resolvere iura. Aut certe si esset tumultus, id est bellum Italicum vel Gallicum, in quibus
ex periculi vicinitate erat timor multus: quia singulos interrogare nō vacabat: qui fuerat ductu-
rus exercitum, ibat ad Capitolium, & ex inde proferens duo vexilla, vnum roseum, quod peditēs
euocabat, & vnum cæruleū quod erat equitum (nam ceruleus color maris est, à cuius deo equū
constat inuentum) dicebat, *Qui rempublicam saluam esse vult, me sequatur*, & qui conuenissent, si-
mul iurabant, & dicebatur ista militia coniuratio. Alij album & roseum vexilla tradunt, & ro-
seum bellorum, album comitiōrum signum fuisse. Fiebat enim euocatio. Nam ad diuersa loca
diuersi propter cogendos mittebātur exercitus. Modo ergo duo sunt genera militiae, coniuratio
& euocatio, quippe in tumultu. Sane incongruū non est quod signū belli, i. vexilli elevationem

F